

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Veronika Vanclová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

Specifika galerijních a muzejních expozic pro osoby se
zrakovým postižením

Specifics of gallery and museum exposition for visually
impaired

akademický rok 2018/2019

Jméno a příjmení studenta: Veronika Vanclová

Studijní program: bakalářský

Studijní obor: Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání - Výtvarná výchova
se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí bakalářské práce: doc.PhDr.Lea Květoňová Ph.D.

Vedoucí katedry: doc.PhDr.Lea Květoňová Ph.D.

V Praze dne

.....

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Specifika galerijních a muzejních expozic pro osoby se zrakovým postižením vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

.....

podpis

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala své rodině za podporu při studiu, a dále patří velké poděkování vedoucí práce doc.PhDr.Lee Květoňové Ph.D za cenné rady a odborné vedení bakalářské práce.

ABSTRAKT :

Bakalářská práce se zabývá tzv. hapestetikou, hmatovým vnímáním estetické hodnoty. Zejména se orientuje na hmatové výstavy, které zprostředkovávají osobám se zrakovým postižením umělecká díla, která my běžně poznáváme jen vizuálně. Práce se ale věnuje i hmatovým expozicím pro zrakově postižené v muzeích.

Tyto programy mají pro osoby se zrakovým znevýhodněním důležitý význam z hlediska jejich začlenění do společnosti, rozvoje jejich osobnosti, estetického vnímání a poznávání kultury.

Cílem této práce je popsat význam této oblasti pro osoby se zrakovým postižením, a dále některé současné hmatové expozice pro osoby se zrakovým postižením zhodnotit a částečně zmapovat.

KLÍČOVÁ SLOVA:

osoba se zrakovým postižením, hmatové expozice, hapestetika, estetické vnímání, hmat, vzdělávání osob se zrakovým postižením, galerie, muzeum

ABSTRACT:

The thesis deals with the so called hapestetika, touch perception of aesthetic value.

The work focuses not only on touch exhibitions providing works of art, which we get to know visually only, to visually impaired but also on museums visits.

These programmes contribute to the integration of visually impaired to the society, to their personal development, their aesthetic perception and learning about culture.

The aim of this thesis is to describe the importance of this area as well as the evaluation and exploration of some the current touch expositions.

KEY WORDS:

visually impaired person, touch exposition, hapestetika, aesthetic perception, sense of touch, education of visually impaired people, gallery, museum

Obsah

ÚVOD	10
1 Člověk se zrakovým postižením	12
1.1 Význam zraku pro člověka	13
1.2 Základní klasifikace zrakového postižení	16
1.3 Kompenzační smysly u člověka se zrakovým postižením	20
1.4 Zrakové postižení a osobnost	29
2 Zprostředkování výtvarného umění osobám se zrakovým postižením	34
2.1 Význam umění pro osoby s postižením.....	35
2.2 Arteterapie a člověk se zrakovým postižením.....	37
2.3 Vývoj dětské kresby	38
2.4 Výtvarné dílo a osoba se zrakovým postižením	42
2.5 Hapestetika	44
3 Galerijní a muzejní programy pro osoby se zrakovým postižením.....	47
3.1 Specifika hmatových expozic pro osoby se zrakovým postižením.....	47
3.2 Galerijní expozice.....	53
3.3 Muzejní expozice.....	74
ZÁVĚR	88
ZDROJE.....	90
SEZNAM OBRÁZKŮ	95

ÚVOD

Práci na téma galerijních a muzejních programů pro osoby se zrakovým postižením jsem si vybrala, protože jsem navštívila hmatovou výstavu a velice mě zaujalo, že umění a umělecká díla, které my vnímáme obvykle jen zrakem, se dají vnímat i hmatem. Takové vnímání uměleckého díla pro mě bylo zcela nové a přineslo mi nevšední a silný prožitek, který při vizuálním zkoumání díla nemohu cítit. Hmatem lze poznat úplně jinou estetickou hodnotu, než když se jen díváme.

Zaujal mě i fakt, že těchto výstav ještě v České republice neexistuje mnoho a povědomí široké veřejnosti o takových výstavách, které zprostředkovávají umění i lidem se zrakovým postižením, je téměř žádné. Myslím, že by se tento fakt měl změnit, protože umění je všude kolem nás a formuje naši osobnost a osoby, které umění nemohou vnímat zrakem, by měly mít příležitost poznat ho jiným způsobem a vytvořit si k němu nějaký vztah nebo postoj, stejně tak jako všichni ostatní.

Cílem této práce je popsat dostupné hmatové výstavy, zhodnotit je, charakterizovat jejich specifika, reflektovat svůj vlastní zážitek z těchto výstav a vyjádřit důležitý význam zprostředkování umění osobám se zrakovým postižením z hlediska vývoje a formování osobnosti, začleněním do společnosti, ale i vzděláním v oboru výtvarného umění.

Při práci jsem využila studium a analýzu dokumentů, to znamená studium odborné literatury a odborných článků, nebo také pozorování, kterým se zde rozumí má přímá účast na hmatových výstavách.

První kapitola se zabývá specifiky člověka se zrakovým postižením, základní klasifikací zrakového postižení, vývojem osobnosti zrakově postiženého a kompenzací zraku a kompenzačními smysly, kde se zaměřuji především na hmat. Také se zde věnuji významu zraku pro člověka obecně.

Druhá kapitola se zabývá především výtvarnou výchovou pro osoby se zrakovým postižením. Objasňuje specifické metody a důležitost zprostředkovávání výtvarného umění lidem se zrakovým postižením. Také se zabývá významem umění pro člověka.

Třetí kapitola se věnuje specifikám a pravidlům hmatové výstavy pro zrakově postižené. A dále kapitola obsahuje výsledky praktické části práce, kde jsou analyzovány jednotlivé hmatové expozice a můj vlastní prožitek z těchto výstav.

1 Člověk se zrakovým postižením

Finková, Ludíková, Růžičková (2007) definují zrakové postižení jako stav zrakového vnímání, který v důsledku zrakových vad různé etiologie i rozsahu a přes optimální korekci způsobuje člověku obtíže v běžném životě.

Podle posledních odhadů WHO (Světové zdravotnické organizace) z roku 2014 je na světě přibližně 285 milionů lidí se zrakovým postižením, z toho je 39 milionů nevidomých a 246 milionů těch, kteří se řadí mezi slabozraké. (Beneš, Vrubel, 2017)

V České republice má být pak mezi 60 – 100 tisíci osobami se zrakovým postižením a z tohoto je přibližně 7 – 12 tisíc osob nevidomých. (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012) Přičemž zvyšováním délky života a nárůstem obyvatelstva počet zrakově postižených osob na zemi stále roste (Kuchynka, 2007) Světová zdravotnická organizace odhaduje, že do roku 2020 se může počet zrakově postižených osob i zdvojnásobit. (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012)

V minulých dobách se skupina lidí se zrakovým postižením označovala za slepce a společnost, ani lékaři dlouhou dobu nedokázali rozlišit slepotu - nevidomost a jiné stupně zrakového postižení, společnost přistupovala k této odlišnosti jako ke stavu, který neumožňoval člověku „normálně“ ve společnosti fungovat. Společnost musela projít dlouhým vývojem, než pochopila, že kvalita života osob s postižením se neodvíjí jen od pomoci druhých, ale zejména od přístupu k těmto lidem, který akceptoval jejich specifické potřeby, prostřednictvím nichž mohli zaujmout důstojné a rovnoprávné postavení ve společnosti. (Valenta a kol., 2014)

V současné době se mění paradigma speciální pedagogiky k novým přístupům, které akceptují odlišnost, která je považována za zdroj nových možností pro jedince i společnost. Pozornost je zaměřena na rozvoj osobnosti jedince a jeho sebeurčení v kontextu rozvoje a plánování jeho budoucnosti. (Röderová, 2016)

Tím se dostáváme k pojmu inkluze, která k těmto novým přístupům k osobám s postižením patří, jde o proces, nebo postoj, který *„spočívá v přesvědčení, že všichni lidé jsou si rovni v důstojnosti a právech“* (Brandl, 2006 cit.in Slowík, 2016, s.32). V rámci socializace rozumíme inkluzi, že *„osoby s postižením, jsou zapojovány do*

všech běžných činností bez omezení a se stejnými možnostmi jako intaktní populace.“
(Finková, Langer a kol., 2014,s.7)

Příčemž v rámci vzdělávání je podle MŠMT¹ cílem procesu inkluze *„nastavení pozitivních podmínek pro vzdělávání všech žáků tak, aby při zabezpečení adekvátních podpůrných opatření, nezbytných pro zajištění vzdělávacích potřeb každého žáka, bylo možné vzdělávání uskutečňovat přednostně v hlavním vzdělávacím proudu.“* (MŠMT, 2016 [online])

Obor, který se zabývá rozvojem osobnosti a maximálním začleněním do společnosti, v současné době tedy i inkluzí osob se zrakovým postižením, se nazývá oftalmopedie, ale též se můžeme setkat s jinými názvy, které speciální pedagogiku osob se zrakovým postižením označují a charakterizují, jako například tyflogedie, tyflogopedagogika, ale i pedagogika osob se zrakovým postižením.(Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012)

1.1 Význam zraku pro člověka

Každý jedinec potřebuje ke svému správnému rozvoji neustálý příjem informací, které přijímá ze svého okolí a svým způsobem zpracovává. Člověk s neporušenou schopností vidět, vnímá většinu spontánních informací z okolí právě zrakem, udává se, že je to přibližně 85 %. (Röderová, 2016)

Zrak podává maximum informací v minimálním čase, podává informace globální i detailní. Okem velmi dobře vnímáme kontrast a díky tomu vidíme obrysy předmětů. Zrak je pro člověka důležitý hlavně z hlediska orientace v prostoru. Díky zraku také rozvíjíme představivost, paměť, řeč i emocionální stránku osobnosti. Zrakové vjemy mají význam téměř při každé praktické činnosti, jako je hra, učení, práce, naše zájmy, ale rovněž jsou zdrojem estetických zážitků. (Keblová, 1999a)

Z mého hlediska je estetika velmi důležitou součástí osobnosti člověka, také proto jsem si vybrala pro svou práci téma galerijních a muzejních programů pro osoby se zrakovým postižením.

---

¹ MŠMT = Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

I když si to neuvědomujeme, estetické vjemy kolem nás, nepřímo ovlivňují naši osobnost, postoje, zájmy, náš vzhled i chování. Vše co vidíme všude kolem, nás určitým způsobem formuje, ať už to jsou umělecká díla všeho druhu, šaty ve výloze, reklamní upoutávky, nebo například porcelán po babičce. „*Lidský jedinec se rodí, je vychováván a žije ve světě interpretací – kultuře. První svět je poměrně stabilní a neměnný, svět interpretací je lidským výtvořem, v jehož pozadí stojí různé myšlenkové proudy a hnutí, která první svět nějakým způsobem vykládají a vysvětlují.*“ (Perout,2005,s.12)

„*Lze tvrdit, že civilizace je „vizuocentrická“, tedy zaměřená na využívání zraku, zatímco ostatní způsoby a možnosti smyslového vnímání ustupují do pozadí*“ (Čálek,Holubář, Cerha, 1991,s.9)

Je tomu opravdu tak, většina z nás si život bez zraku nedokáže představit a tato představa nás děsí právě proto, že je v naší civilizaci pro život tak důležitý. „*Poškození nebo porucha zraku či dokonce jeho ztráta omezují, deformují, nebo zcela vylučují získávání informací prostřednictvím zraku. Vážnější poškození nebo ztráta zraku ovlivňuje téměř všechny oblasti života zrakově postiženého člověka.*“ (Keblová, 1999)

Problémy vzniklé zrakovým postižením se u různých stupňů těchto postižení liší a jsou v různém rozsahu (Flenerová - Wagnerová, 1985)

Podle Keblové (1999a) se jedná zejména o:

- ***přístup k tištěným informacím*** (čtení, zpracování písemných informací, tisk, přístup ke kulturním hodnotám apod.)
- ***samostatnost a nezávislost*** (samostatný pohyb, sebeobsluha, péče o domácnost apod.)
- ***vzdělávání, pracovní uplatnění a další uplatnění***

Absence zraku, či poškození zrakových funkcí má vliv i na formování a vývoj osobnosti, který probíhá působením okolních podnětů a nemůžeme tedy mluvit jen o věcech, ale zejména také o lidech v našem okolí, i ty vnímáme určitým vizuálním dojmem, člověk v mnoha případech dá při poznávání lidí právě na první vizuální dojem, to jak člověk vypadá, jak na nás vzhledově působí, jaké má pohyby, gesta a mimiku, ovlivní náš pohled na něj. Stejně tak jako ovlivní dojem ostatních lidí na nás, proto v naší kultuře dáváme důraz u věcí, ale právě i u lidí na vnější vizuální podobu.

Dostáváme v tomto ohledu k problému jakéhokoli tělesného postižení či tělesné výjimečnosti a vnímání lidí z okolí. Každá osobnost je utvářena pod vlivem biologických tj. tělesných vlastností daného člověka. Otázkou je, jak se chápou vzájemné vztahy mezi těmito dvěma činiteli, společenskými vztahy a tělesným nedostatkem či vybočením. Právě i osobnost člověka s jakýmkoli trvalým tělesným postižením se vytváří a působí především ve vzájemném působení a styku s druhými lidmi, tedy v konkrétních a bezprostředních meziosobních vztazích. (Čálek, Holubář, Cerha, 1991)

V kontextu meziosobních vztahů, tělesným nedostatkem, a v souvislosti se zrakovým postižením můžeme také podotknout, že právě oči mají velký vliv na vzhled obličeje a svým způsobem utváří dojem z člověka, právě v očích můžeme rozpoznat povahu či náladu, ve které se druhý nachází. Právě na estetický rozměr zrakového postižení poukazuje Röderová (2016), pokud bude postižení vnímáno jako velká odlišnost od ostatních, může to vést k omezení sociálních kontaktů.

Shrnutím může být podle Walthesové (2003) fakt, že *„vliv postižení zraku není možné redukovat na poškození (vadu) zraku, nýbrž se jedná o komplexní působení všech sociálních a materiálních faktorů prostředí (k těm patří i přístupy a předsudky ze strany okolí). V praxi to znamená, že lidé se stejným zrakovým postižením se mohou projevat zcela odlišným chováním po stránce emocionální, sociální i motorické.“* (In Röderová, 2016, s. 17 – 18)

Nejen zrakové postižení, ale každé postižení obecně tedy ovlivňuje sociální roli a status člověka s postižením. Zrakové postižení může vést člověka v důsledku psychosociálních faktorů, stigmatizace a nerovného přijímání ze strany společnosti k vytváření izolovaných sociálních skupin lidí, kteří mají obdobné problémy. (Vágnerová 1995 In Röderová, 2016)

1.2 Základní klasifikace zrakového postižení

Abychom se mohli v praktické části věnovat výstavám pro zrakově postižené a jejich hodnocením, musíme vzít v potaz, že každý návštěvník těchto výstav není zcela nevidomý, ale že výstavy navštěvují osoby s různým stupněm a druhem zrakového postižení. Proto je nutné znát základní klasifikaci zrakových postižení.

Kategorizace osob se zrakovým postižením se posuzuje podle různých kritérií, která určujeme podle účelu, pro který je kategorizace prováděna. Je známo více druhů dělení zrakově postižených.

Často se setkáme v praxi s dělením oftalmologickým, které se posuzuje podle snížené zrakové ostrosti² a omezení zorného pole³. (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012)

Röderová (2016) tuto klasifikaci označuje jako medicínskou a uvádí její znění podle WHO⁴, které vychází z aktualizované verze Mezinárodní klasifikace nemocí z 1.4. 2014. Klasifikuje zrakové postižení následujícím způsobem:

Mírná nebo žádná zraková vada – vizus 6/18 nebo lepší

Středně těžká zraková vada – zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18, minimum rovné 6/60 nebo lepší; 3/10 – 1/10, kategorie zrakového postižení 1

Těžká zraková vada - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60, minimum rovné 3/60 nebo lepší; 1/10 – 10/20, kategorie zrakového postižení 2

Slepoty 3 – a) zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60, minimum rovné 1/60 nebo lepší: 1/20 – 10/50, kategorie zrakového postižení 3, nebo b) koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů, nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů, kategorie zrakového postižení 3

---

² vizus = schopnost vidět zřetelně (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012)

³ zorné pole = rozsah vidění v různých směrech (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012) , je to prostor, který je vidět oběma očima při pohledu přímo před sebe (Beneš, Vrabel, 2017)

⁴ WHO = Světová zdravotnická organizace

Slepotá 4 – zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60,1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena, kategorie zrakového postižení 4

Slepotá 5 – ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybnou projekcí, kategorie zrakového postižení 5

V ČR se pro posudkové účely používá klasifikace zrakového postižení následující:

Slabozrakost lehká až střední – vizus 6/18 až 6/60

Slabozrakost těžká – vizus 6/60 až 3/60

Těžce slabý zrak – vizus 3/60 až 1/60, dříve zbytky zraku (Röderová, 2016)

Praktická nevidomost – vizus 1/60 až světlocit s jistou projekcí světla nebo omezením zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixaceta

Nevidomost – světlocit s nepřesnou projekcí až naprostá ztráta světlocitu (amaurosa) (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012)

Podle Opatřilové, Novákové, Vítkové et al. (2012) můžeme rozdělit zraková postižení také podle doby vzniku na vrozené neboli dědičné, které dále rozdělují na prenatální, perinatální a postnatální a získané v průběhu života. Dále se také zrakové vady rozdělují podle příčiny a místa vzniku na orgánové a funkční. Rozdělení na orgánovou a funkční vadu je podle Hamadové, Květoňové, Novákové (2007) důležité pro určení, zda porucha zasahuje zrakový orgán jako celek nebo jeho části a zda oslabuje jeho výkon.

Pro vzdělávací účely se ale podle Hamadové, Květoňové, Novákové (2007) nejčastěji využívá rozlišení zrakově postižených, jehož cílem je co nejefektivnější vzdělávání osoby se zrakovým postižením. Osoby se zrakovým postižením se podle tohoto kritéria dělí do pěti skupin a podle Hamadové, Květoňové, Novákové (2007) a Beneše a Vrubela (2017) jsou charakterizovány takto:

1) osoby slabozraké

„Osoby slabozraké jsou označovány tehdy, je – li pokles jejich vízu na lépe vidoucím oku v rozmezí 6/18 až 3/60, zpravidla mívají i anatomické poškození očního bulbu, zrakové dráhy či zrakových center, jejichž příčiny mohou být vrozené nebo získané“ (Beneš, Vrubel,2017, s.77)

Dále se slabozrakost dělí na *„lehkou, střední a těžkou“* (Beneš, Vrubel,2017, s.77)

V praxi se slabozrakost projevuje omezením zrakových schopností, což se týká rychlosti a přesnosti a dále deformací představ. Omezená je kongnitivní činnost, vytváření sociálních vztahů i prostorová orientace a samostatný pohyb. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

2) Osoby se zbytky zraku

Osoby, u kterých je *„snížený vizus v rozsahu 3/60 – 1/60 nebo je omezeno zorné pole na 5 – 10 stupňů kolem centrální fixace.“* (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 38)

Stejně jako u slabozrakých dochází ke snížení až deformaci zrakových schopností a k potížím při prostorové orientaci.

Tuto skupinu můžeme dělit na ty, *„jež více inklinují ke způsobu poznávání nevidomým (využívají kompenzačních smyslů) a na ty, kteří se přibližují ke způsobu poznávání vidomých (využívají postiženého smyslu).“* (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007,s.38)

3) Osoby nevidomé

„Osoby nevidomé tvoří skupinu s nejtěžším stupněm postižení zraku, mívají zpravidla zachován jen světlocit a jejich hodnota nejlepší dosažené zrakové ostrosti je pod 3/60“ (Beneš, Vrubel, 2017,s.78)

Nevidomost ještě rozdělujeme na **praktickou**, jež je charakterizována *„poklesem zrakové ostrosti v rozmezí 1/60 - světlocit se správnou projekcí nebo omezeným zorným polem méně jak 5 stupňů“* a na **totální nevidomost**, kdy je zachován světlocit

s chybnou projekcí, nebo dochází k úplné ztrátě světlocitu. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 39)

V praxi je u nevidomých osob narušený poznávací proces, omezen grafický výkon, socializace a samostatný pohyb. Nevidomý využívá především kompenzačních smyslů, sluchu a hmatu. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

4) Osoby s poruchami binokulárního vidění

„Poruchy binokulárního vidění jsou poruchami funkčními a dělí se na tupozrakost (amblyopii) a šilhavost (strabismus)“ (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s.40)

„Tupožrací lidé mají výrazně sníženou zrakovou ostrost různého stupně při normálním vzhledu oka.“ (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s.40) *„Není zcela vyvinutá funkce sítnice“* (Beneš, Vrubel, 2017, s.77)

„Šilhavé osoby mají porušeno rovnovážné postavení očí, tudíž se osy očí při pohledu nablízko nebo do dálky neprotínají v téže bodě.“ (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s.40)

5) Osoby s kombinovaným postižením

Je to skupina osob, jež mají ještě jiné postižení, ale zraková vada při tomto postižení je dominantní. Mezi časté kombinované postižení se považuje například hluchoslepotu. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

1.3 Kompenzační smysly u člověka se zrakovým postižením

Jesenský (1988) vymezuje kompenzaci jako „*způsob vzbuzení a používání uchovaných neurofyziologických a psychických schopností individua, umožňujících adaptaci člověka ve složitých životních situacích, vyvolaných defekty organismu nebo poruchami jeho funkcí.*“

V praxi to znamená, že člověk, který trpí nějakým postižením, musí ke svému životu využít jiných neporušených kompenzačních smyslů, v případě zrakového postižení se jedná zejména o hmat a sluch, dále pak můžeme zahrnout i pohyb, čich a chuť.

Veřejnost si o zrakově postižených či spíše o nevidomých často myslí, že když jim nebylo dáno zraku, mají více vyvinuté a dokonalejší ostatní smysly. Nevidomí sice často ostatními smysly vnímají lépe a vynikají v nich, ale je to hlavně tím, že člověk bez schopnosti vidět, musí tyto smysly více zapojit a spoléhat se na ně, tím je více trénuje a proto jimi vnímá lépe než ostatní. Člověk se zrakovým postižením musí tyto kompenzační smysly systematicky cvičit, naučit se správnou techniku, aby je uměl využívat v každodenním životě. (Kochová, Schaeferová, 2015)

Naše životní prostředí je ale z většiny uzpůsobeno právě tak, aby bylo vnímáno vizuálně a mnohdy ani pomocí kompenzačních smyslů zrakově postižený člověk zcela dokonale nedokáže rozpoznat prostředí a čelit novým situacím. V důsledku toho může vznikat informační a manipulační deficit. Proto zrakově postižený používá při překonávání bariér i různé kompenzační pomůcky.

Mezi pomůcky, které využívají kompenzační funkce sluchu a hmatu nebo odstraňují potřebu smyslové kontroly, řadíme podle Keblové (1999a)

- ***pomůcky pro informatiku a komunikaci*** (tabulky, šablony, psací stroje, magnetofony, čtecí přístroje, počítače s hmatovým a hlasovým výstupem)
- ***pomůcky pro orientaci*** (slepecké hole, zvukové majáky, ozvučené semaforey, ultrazvukové a laserové orientační přístroje, reliéfní mapy a plány apod.)
- ***pomůcky pro každodenní život*** (kuchyňské potřeby, hodiny, teploměry, indikátory světla a hladiny tekutin atd.)
- ***nářadí, nástroje, přístroje a přípravky pro řemeslné práce a výrobní činnosti***

- *hračky a hry, sportovní potřeby a pomůcky*

- *pomůcky pro vzdělávání*

- *trenažéry pro výcvik kompenzačních zručností (např. orientace)*

- *pomůcky pro diagnostiku* (Keblová, 1999a)

Majerová (2016) rozděluje kompenzační smysly na nižší a vyšší. Nižšími kompenzačními faktory míní hlavně smyslové vnímání, jako je sluch, hmat, čich, chuť a pohyb. Jesenský (2007) se o výcviku těchto smyslů vyjadřuje jako o vizualizaci, auditizaci, haptizaci, olfaktorizaci, gustaci a kinetizaci. Mezi nižší kompenzační faktory můžeme zařadit i zbytky zraku a jejich rozvoj. (Majerová, 2016)

Vyšší kompenzační faktory představují podle Majerové (2016) kompenzační mechanismy v rovině centrální nervové soustavy, řadí k nim paměť, pozornost, představivost, myšlení, řeč a vůli.

a) Nižší kompenzační faktory

Podle Kimplové a Kovaříkové (2014) je důležité klást důraz na rozvoj nižších kompenzačních činitelů již v raném věku, první tři roky života dítěte je důležité využít kompenzačních možností mozku k rozvoji kompenzačních mechanismů.

- **Hmat**

Dle Keblové (1999b) je hmat výsledkem spolupráce kožního a pohybového analyzátoru, kdy současně spolupracují receptory, uložené v kůži, ve svalech a šlachách.

Díky hmatu je člověk schopen vnímat tvar, velikost, směr, vzdálenost, trojrozměrnost, klid, pohyb, tvrdost, váhu, teplo a chlad. (Majerová, 2016)

Keblová (1999b) rozeznává tři formy hmatového vnímání a to **pasivní hmatové vnímání**, které vzniká při položení ruky nebo jiné části těla na předmět, která se ale po předmětu nepohybuje, při tomto hmatovém vnímání člověk rozpozná fyzikální vlastnosti předmětů a jejich vztahy, jako například velikost, hmotnost, tvar nebo teplotu předmětu, přičemž celkový obraz předmětu nevzniká

Dalším druhem je **aktivní hmatové vnímání**, tzv. haptika, při níž se ruka pohybuje po předmětu a podává informace o jednotlivých částech a vlastnostech předmětu. Člověk se zrakovým postižením si skrze aktivní hmatové vnímání vytváří komplexní představu o předmětu. Je důležitou součástí smyslového poznání nevidomých, používá ho při pracovních návycích i prostorové orientaci. (Keblová, 1999b)

Pro prostorovou orientaci je také zásadní **zprostředkované, neboli instrumentální hmatové vnímání**, což představuje hmatové vnímání, které je zprostředkované pomocí nějakého nástroje, v praxi to znamená například zkoumání prostoru pomocí bíle hole, nebo ohmatávání reliéfu podrážkou obuvi. Toto vnímání prakticky rozšiřuje haptický prostor ruky, může být ale nepřesné a nemůže odrážet vjem teploty předmětu. (Keblová, 1999b)

Šumníková (2018) ještě uvádí dva druhy hmatání, **monomanuální** a **bimanuální**. Při monomanuálním člověk využívá při hmatání jednu ruku, kdy v jeho vědomí vzniká určitý obraz, tento obraz ale označuje za relativní a zdůrazňuje důležitější úlohu bimanuálního hmatání, při kterém jsou využívány obě ruce a podává přesnější představu, neboli obraz ve vědomí člověka.

Jesenský (1988) však předkládá, že hmatové vnímání má i své podstatné překážky v kontaktnosti. Což je důležitý fakt, který si musíme uvědomit. Tyto překážky jsou následující.

- parametry předmětu neodpovídající možností hmatového vnímání (parametry jsou pod prahem citlivosti a rozlišitelnosti, přerůstají pole hmatového vnímání apod.)

- konfigurace objektu vnímání neodpovídající možnostem hmatového vnímání

- fyzikální vlastnosti objektu neodpovídající možnostem hmatového vnímání, jako např. vysoká teplota, elektrické napětí, záření apod.

- chemické vlastnosti objektu neodpovídající možnostem hmatového vnímání, např. žiraviny apod.

- poloha objektu neodpovídající možnostem hmatového vnímání (např. objekt je mimo dosah, je v pohybu apod.)

- *překážky psychogenního původu, jako např. strach před nebezpečím úrazu (opodstatněný či neopodstatněný) nebo pocity nelibosti při styku s objektem (např. prohlížení zvířete, ohmatávání zvláště drsného předmětu) (Jesenský, 1988)*

Hmatový výcvik u dětí se zrakovým postižením

Zrakové postižené dítě musí projít speciálním výcvikem hmatu, který by měl započít již od narození. Dítě od raného věku, přichází s věcmi do kontaktu právě pomocí hmatu. „*Spojení taktilní percepce a paměti začíná hrát u jedince raného věku významnou úlohu – kontakt s matkou, koupání, oblékání, jezení, všechny tyto činnosti s sebou nesou prvotní rozvoj hmatu.*“ (Majerová, 2016)

Je žádoucí dítě se zrakovým postižením při rozvoji hmatu podporovat právě už od narození. Zdravé dítě stále něco bere do ruky při jakékoli činnosti samo, zrakově postižené dítě je nutno k této činnosti stimulovat. Chybí zde i tzv. učení nápodobou, dítě nemůže okoukávat od rodiče, co dělá a napodobovat ho. Stimulace hmatu je důležitá pro další vývojové etapy, aby později dítě mohlo dosáhnout lepších a složitějších dovedností. Rozvíjení hmatových schopností je u dítěte se zrakovým postižením velice nezbytné pro jeho samostatnost v životě, aby se o sebe dokázalo postarat v co největší míře. „*Hmat bude používat pro rozlišení předmětů denní potřeby, sebeobslužné dovednosti, pro vnímání hmatových orientačních bodů a znaků při orientaci v prostoru – ve vlastním domě, bytě, venku, na ulici, v dopravních prostředcích atd., k získání vzdělání (prohlížení předmětů, obrázků, čtení Braillova písma), pro volný čas, zájmovou činnost.*“ (Kochová, Schaeferová, 2015, s. 50)

Výcvik hmatu je zaměřen na rozvoj pohyblivosti svalů ruky, ale i na správnou koordinaci obou rukou najednou. Hmatový výcvik také rozvíjí citlivost hmatu, rozpoznání detailů a hmatovou pozornost. Tento výcvik má několik zásad, které se musí dodržovat. Důležitý je fakt, že pro správnou představu dítěte o předmětech a prostoru je nezbytný přesný slovní popis.

Je ale důležité podotknout, že nelze přesně stanovit míru dovedností, které by mělo dítě se zrakovým postižením zvládnout, protože také závisí na stupni zrakové vady a individuálních dispozicích jedince. (Keblová, 1999b)

Uvádím zde stručný postup hmatového výcviku u dětí se zrakovým postižením podle Keblové (1999b) :

Kojenec

V novorozeneckém období přijímá dítě informace především hmatovou cestou, zejména ústy (Opatřilová, Nováková, Vítková, 2012)

Vedeme kojence k hraní si s rukama (ruce i nohy strká do úst), můžeme to podpořit tím, že si hrajeme s jeho rukama a nohama a můžeme je přistrkovat k jeho ústům.

U rozvoje hmatu v tomto období je zásadní uchopovací reflex. Uchopovací reflex trénujeme vkládáním předmětů dítěti do ruky, které by měli být lehké, měkké, hladké a s teplotou okolí. Dítě tak nebude mít ručičky trvale sevřené v pěst. Hračky mohou být i ozvučené, čímž napomáháme cvičení sluchu. (Keblová, 1999b)

1.rok

V prvním roce je vhodné dítě seznámit s kostkami z plastické hmoty, ze kterých může stavět komíny, nebo také papírové krabičky, které umožňují různé zasouvání do sebe. Příjemné na omak jsou pro dítě také textilní figury. (Keblová, 1999b)

Můžeme podpořit nácvik jemné motoriky při manipulaci s různými předměty denní potřeby, jako jsou klíče u skříně, uchopování kliky u dveří, nebo hra s kuchyňským náčiním jako jsou vařečka, lžice nebo hrníček. (Keblová, 1999b)

2. rok

Ve dvou letech by dítě mělo umět rozlišit, co je velký nebo malý předmět. Mělo by umět sestavit jednoduché stavebnice, vylévat vodu či přesypávat sypké materiály. (Keblová, 1999b)

3 – 4. rok

V tomto věku by se dítě mělo co nejvíce seznámit s prostorem kolem sebe, musíme mu umožnit ohmatávat všechny předměty dostupné v místnosti, jako například i osvětlení, nebo vypínače. Dítě se učí modelovat z plastelíny, staví věže z kostek. Ze samoobslužných dovedností například zapínat knoflíky nebo držet lžici. Dítě umí zasouvat kolíky do kolíčkové kreslenky I. velikosti (šestibodu). (Keblová, 1999b)

Výcvik jemné motoriky by se měl odehrávat pomocí her, při čemž je nacvičován pevný úchop, svaly ruky a dítě si osvojuje základní postup při hmatovém vnímání, jako je ohmatávání detailů i rozpoznávání celku a vlastností objektu. (Keblová, 1999b)

Předškolní věk

Výcvik by měl být zaměřen na činnosti jako je mačkání, trhání papíru, různé zasunování předmětů nebo kolíčků, ale také prohlížení reliéfních obrázků.

Dítě v tomto věku může stále omezovat příliš velký tlak ruky, proto jej učíme jemně přejíždět rukama po předmětech. Také se začíná zajímat o tužku a touží s ní manipulovat, můžeme využít tzv. čmárání na mřížku, což je papír podložený silonovou sítí, může se naradit i papírem podloženým ručníkem. (Keblová, 1999b)

Školní věk

Ve školním věku se intenzivně pokračuje v hmatovém výcviku mimo jiné i ve škole při pracovních činnostech a výtvarné výchově. U hmatového vnímání se postupně dostáváme k automatizaci. Proto se může dále pokračovat v učení a zdokonalování dovedností, zejména praktické dovednosti denní potřeby, které vedou dítě k úplné samostatnosti. (Keblová, 1999b)

Dítě se zachovalými zbytky zraku

Je zřejmé, že pokud má dítě zbytky zraku, je vedeno k tomu, aby je využívalo, protože hmatové vnímání je v porovnání se zrakovým výrazně pomalejší. K tomu slouží další specifický výcvik zrakové stimulace, který se využívá u dětí se zbylým viděním. *„Cílem zrakové stimulace je dosažení maximálního rozvoje zbylých funkcí a jejich možné využití v běžném životě dítěte.“* (Květoňová – Švecová, 2000,s.41)

- **Sluch**

Dalším kompenzačním smyslem je kromě hmatu pro zrakově postiženého sluch. Podle Keblové (1999c) člověk vnímá sluchem až patnáct procent informací z okolí.

Sluch je pro člověka důležitý pro vnímání řeči a dorozumívání. Sluchem lze jako zrakem také vnímat estetické prožitky během poslechu hudby. (Keblová,1999c)

Pro zrakově postiženého člověka sluch slouží zejména k orientaci ve světě, čímž je myšlena orientace v prostoru, kdy se člověk naučí vnímat vzdálenost předmětů, nebo potencionálního nebezpečí a rozvíjet představu o prostoru, dále se učí sluchem i rozpoznat materiál předmětu při poklepu. Za orientaci v tomto světě se dá považovat i schopnost zrakově postiženého rozpoznat známé osoby podle hlasu a také odhadnout jejich náladu, ba dokonce povahu. (Keblová,1999c)

Při rozvoji sluchového vnímání u zrakově postiženého se pozornost zaměřuje hlavně na osvojení sluchových dovedností, rozvoj sluchové paměti, výchovu k uvědomělé sluchové pozornosti a osvojení specifických kritérií pro hodnocení projevů okolního světa, která se odlišují od kritérií vidoucích. (Keblová,1999c)

- **Čich a chuť**

V porovnání s ostatními kompenzačními smysly jsou tyto využívány méně, avšak nejsou méně užitečné, člověk se zrakovým postižením si díky nim dokresluje počítky a vjemy sluchové a hmatové a tím si vytváří přesnější představu o vnímaném (Keblová 1999d).

Čichové dovednosti u člověka se zrakovým postižením mají svou významnou roli při prostorové orientaci, samostatném pohybu a sebeobsluze. (Květoňová, Šumníková, 2010)

Chuť může mít funkci preventivní, kdy nevidomý člověk například díky chuti rozpozná zkažené či zdravé jídlo. Také jsou tyto smysly propojené s emočním prožíváním a sebepoznáním, pomáhají sekundárně k samostatnosti. (Kimplová, Kolaříková, 2014)

Výcvik těchto smyslů začíná u zrakově postiženého již v dětském věku, kdy se člověk učí, jak voní a chutnají různé věci z oblasti květin, koření, potravin a nápojů. (Keblová 1999d)

- **Smysl pohybově svalový**

Se zrakově postiženým musíme systematicky nacvičovat i kinetizaci, což je „*cílevědomá činnost vedoucí k aktivizaci pohybového analyzátoru.*“ Jde i o osvojování správných pozic při jednotlivých činnostech, jako je například stolování. (Majerová, 2016, s. 57)

K pohybovému tréninku zrakově postižené dítě vedeme při všech samoobslužných činnostech, protože dítěti chybí možnost nápodoby a zrakové kontroly. (Vítková, 1993)

b) Vyšší kompenzační faktory

K rozvoji nižších kompenzačních faktorů, vyjmenovaných výše je zapotřebí právě vyšších kompenzačních faktorů. Je zapotřebí, aby se tyto mechanismy spojily a tím přispěly k celkovému osobnostnímu rozvoji dítěte se zrakovým postižením. (Kimplová, Kolaříková, 2014)

Šumníková (2018) zdůrazňuje nezastupitelný význam těchto kongnitivních procesů, jako je pozornost, paměť, myšlení a řeč pro prostorovou orientaci a samostatný pohyb.

- **Pozornost**

Pozornost u zrakově postiženého je méně koncentrovaná a je velmi rozptýlená. Dochází ke snižování soustředění neúmyslné pozornosti, v důsledku omezení zrakových podnětů. (Vítková, 1993)

Pozornost by se u zrakově postižených měla také systematicky trénovat při mentálním mapování prostoru, což je schopnost, která souvisí s percepcí, představivostí, a pozorností a je nápomocná při orientaci v prostoru. (Majerová, 2016)

Při orientaci v prostoru si člověk se zrakovým postižením díky pozornosti dokáže tříbit a vybírat podstatné podněty, které by mohli být v dané situaci ohrožující. (Šumníková, 2018)

- **Paměť**

U zrakově postiženého jedince je obtížnější pamětní vštěpování, proto paměť musíme také systematicky trénovat a podněty k zapamatování častěji opakovat. Činnost, kterou se dítě naučí, se mu uloží do paměti a pomocí myšlenkových operací ji použije ve stejné situaci, později ji umí také využít při činnosti další. (Kochová, Schaeferová, 2015)

Z hlediska kompenzace má u paměti velký význam řeč. Dále pak také paměť hmatová, motorická, čichová i chuťová. (Majerová, 2016)

Význam paměť hraje při prostorové orientaci, kdy si nevidomý zapamatovává trasy, kterými chodí a později si vybavují zmapovaný prostor. Šumníková (2018) o tomto procesu mluví jako o kognitivním mapování.

- **Myšlení a řeč**

Myšlení je u zrakově postižených, a to hlavně u dětí ovlivněno malou smyslovou zkušeností. Z hlediska kompenzace je pro ně důležitý rozvoj řeči, poznávací proces zrakově postižených probíhá ve velké míře právě verbalizovaně, řeč má pro osoby se zrakovým postižením větší význam než pro běžně vidící, nahrazuje totiž nevidomému informace, které nemůže získat zrakem a jinými smysly. (Kochová, Schaeferová, 2015)

Řeč je nápomocná právě k rozvoji myšlení., které musí být velmi využito při prostorové orientaci, kdy zrakově postižený musí řešit problémy na trase. Řeč je u zrakově postižených také důležitá pro kontakt se společností. (Majerová, 2016)

Při samostatném pohybu se díky řeči může člověk se zrakovým postižením například zeptat na trasu, či reagovat na nabídnutou pomoc (Šumníková,2018)

- **Motivace**

Lidské potřeby a tužby mají vliv na percepci. Díky motivaci člověka upoutají podněty v percepčním poli. Schopnost vidět je určitou motivací k samostatnému jednání a pohybu. U zrakově postiženého dítěte je zraková kontrola omezena a proto je nutné

mu vytvořit takové prostředí, které ho bude motivovat, bez ohledu na to, že má zrakové postižení. (Kochová, Schaeferová, 2015)

1.4 Zrakové postižení a osobnost

Při popisování vlivu zrakového postižení na osobnost člověka musíme vzít v potaz dobu vzniku postižení. Dopady na osobnost člověka se budou odlišovat v případech zrakové postižení, které má osoba od narození a u získaného postižení v průběhu života. Na rozdíl od získaného se může vrozené zrakové postižení projevit ve všech složkách osobnosti a všech vývojových stádiích v oblastech vnímání, paměti, pozornosti, myšlení, řeči i komunikaci. (Röderová, 2016)

U zrakového postižení získaného záleží zejména na úrovni zrakových představ v době oslepnutí a na tom jak dobře vytvořené tyto představy byly, může se ale také stát, že postupně vymizí. (Wiener, Rucká, 2006) Dále je u získaného zrakového postižení zásadní, zda měl jedinec postihnutý ztrátou zraku již plně zformovanou osobnost a také jak v určitém věkovém období dokáže zpracovávat zátěž, kterou vada přináší. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

Wiener a Rucká (2006) zdůrazňují, že právě rysy a struktura osobnosti jsou určující pro to, jak člověk zvládne nápor handicapu. Podle nich handicap tyto rysy nedefinuje, ale spíše je může zostřovat. Rozhodující je tedy u získaného zrakového postižení překonání fáze traumatu a šoku, přijetí a vyrovnání se vzniklým s handicapem

- **Specifika vývoje osobnosti člověka se zrakovým postižením**

Tato část se týká spíše vývoje osobnosti člověka, který je zrakově postižený od narození.

Proces vývoje se u člověka v běžné normě odehrává zcela přirozeně. Poznávací proces není narušen a dítě vnímá zrakové i hmatové informace, což je z hlediska vývoje velmi důležité, aby tyto vjemy přicházeli do mozku současně. Zdravé dítě běžně samo poznává okolní svět skrze haptické a taktilní zkušenosti, vyvíjí samo aktivitu, při které získává mnoho podnětů k jeho zdravému psychickému i fyzickému vývoji. (Keblová 1999a)

Dítě zrakově postižené trpí tzv. senzoricou deprivací a v důsledku toho jsou jeho poznávací procesy značně omezeny. K dítěti nepřichází přirozeně dostatek podnětů, čímž klesá jeho pozornost a mozková činnost dítěte je proto na nízké úrovni, dítě se zdá více ospalé, má nízký svalový tonus a může dojít dokonce k podezření diagnózy mozkové obrny. Skutečnou příčinou nízké aktivity jedince se zrakovým postižením je ale zraková deprivace. (Keblová 1999a)

Je proto důležitá kompenzace, která dítě aktivizuje. Stejně tak jako u zdravého dítěte je nutností, aby speciální výchova byla bohatá na taktilní informace, zejména v prvním roce života. (Květoňová – Švecová, 2000) „*Dítě se zrakovým postižením a zejména dítě nevidomé je nutné k činnosti rukou stimulovat.*“ (Keblová 1999b, s. 10)

Pro normální vývoj dítěte je také důležitý vztah s matkou, v této oblasti může u zrakově postiženého dítěte nastat problém. Jde o přijmutí a vyrovnání se s postižením ze strany rodičů, zejména pak matky. Dítě nenavazuje oční kontakt, jako dítě zdravé a může to být pro matku velmi matoucí a vysvětluje si to jako nezájem dítěte. (Kochová, Schaeferová, 2015) Díky výzkumům je ale známo, že u nevidomého dítěte lze různé reakce na matku vyvolat dotykovými a pohybovými podněty. (Čálek, Holubář, Cerha, 1991)

V rané fázi vývoje zrakově postiženého dítěte je proto důležitá pomoc raně poradenského odborníka, který by měl najít optimální způsob dorozumívání mezi rodičem a dítětem, také pomohl rodičům vyrovnat se s postižením dítěte a podpořil speciálně výchovný proces dítěte. (Květoňová – Švecová, 2000)

Opatřilová, Nováková, Vítková (2012, s. 9) popisují ranou péči, neboli ranou podporu jako „*Systém služeb a programů poskytovaných dětem ohroženým v sociálním, biologickém a psychickém vývoji, dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám s cílem předcházet, eliminovat nebo zmírnit jeho následky a poskytnout rodině i dítěti možnosti sociální integrace.*“

Poskytování odborné podpory se v praxi zaměřuje u zrakově postiženého dítěte například na oblast hry, hraček, kompenzačních pomůcek, řízené stimulace, úpravu prostředí a především na perspektivu zařazení dítěte do společnosti. Tento proces má vést rodiče k samostatnosti a staví na jejich sebedůvěře a aktivitě, je ale nutné

respektovat i hodnotový systém rodiny, její zvyky a odlišnosti (Dokoupilová, Hanáková, Kmentová, Potměšil, Soldanová, Štěpničková, Urbanovská, 2017)

Rodina dítěte s postižením je jedním z důležitých segmentů ovlivňujících jeho vývoj v kontextu rozvoje kompetencí směrem k integraci do společnosti v dospělosti. (Dokoupilová, Hanáková, Kunhartová, Potměšil, Růžičková, Stejskalová, Urbanovská, Zedková, 2015)

Rodič představuje pro zrakově postižené dítě průvodce, který musí vynaložit větší úsilí při rozvoji dítěte, než rodič dítěte bez postižení, dospělý by měl dítěti poskytnout dostatek podnětů a příležitostí k rozvoji duševních i pohybových schopností, které předurčují jeho tempo v dalších vývojových etapách. (Keblová, 1999b)

Aby rodič mohl dítěti poskytnout správné vedení a podporu, je důležitá a rozhodující akceptace, neboli přijetí dítěte s postižením a důsledků tohoto postižení, rodiče se nejprve musí vyrovnat s pocitem selhání a obavami z budoucnosti. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

U výchovy zrakově postiženého dítěte se rodiče často uchylují k extrémním podobám výchovy (Kochová, Schaeferová, 2015)

Rodiče by ale měli dojit ve výchově zrakově postiženého dítěte k přiměřenému přístupu. Speciálně výchovný proces by měl směřovat k aktivizaci dítěte, pro niž je důležité vést dítě se zrakovým postižením hlavně k samostatnosti, může se totiž stát, že díky přehnané péči a starostlivosti o zrakově postižené dítě, se dítě stane na matce citově a prakticky závislé. (Keblová, 2001)

Je dokázáno, že pokud člověk se zrakovým postižením vykazuje negativní povahové rysy, jako sníženou aktivitu, málo zájmu o okolí a o pohyb, pocit nejistoty a strachu z úrazu a bolesti, snížený rozvoj samostatnosti, iniciativy a vlastní vůle, je to vinou jeho výchovy, která nebyla přiměřená. (Čálek, Holubář, Cerha, 1991)

Pro dobrý vývoj dítěte se zrakovým postižením je důležitá celková atmosféra v rodině a vzájemná komunikace. (Kochová, Schaeferová, 2015)

Rodiče by měli vytvářet příjemné prostředí, kde je každý člen rodiny rovnocenným partnerem. (Dokoupilová, Hanáková, Kunhartová, Potměšil, Růžičková, Stejskalová, Urbanovská, Zedková, 2015)

Dítěti by nemělo být dáváno najevo, že je méně hodnotné než ostatní, v rodině by se k němu mělo přistupovat jako k rovnoprávnému členovi rodiny, mělo by se plně účastnit dění v rodině. Dítě se tím učí napodobováním jednání zdravých rodinných příslušníků, například při řešení různých situací, nebo při vytváření postojů.

Také chování ostatních sourozenců ke zrakově postiženému dítěti je důležitým aspektem ve vývoji pozdější sociální integrace. V tomto ohledu je klíčové, jak s postiženým dítětem jednají rodiče a zda ho akceptují, sourozenci toto jednání a vztah k tomuto dítěti napodobují. Když rodina akceptuje jeho vadu, má vyšší tendence být otevřený k začlenění mezi vidící společnost, protože i on sám přijme svou vadu a sám sebe. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

Když je jedinec s postižením od narození obklopen postoji neakceptujícími, jeho vztah k životu a k ostatním lidem může být poškozený natolik, že nebude schopen vést uspokojivý způsob života. (Čálek, Holubář, Cerha, 1991)

Právě tyto osobnostní rysy, které se utváří v dětství, velmi ovlivňují důležitý aspekt života člověka se zrakovým postižením v dospělosti, ovlivní hlavně to, do jaké míry se dospělý jedinec se zrakovým postižením integruje do společnosti. Vágnerová (1995) mluví také respektive o schopnosti společnosti postiženého absorbovat.

Co se týče vývoje osobnosti člověka se zrakovým postižením, je v období dospělosti právě začlenění do společnosti prioritou, zejména utváření vztahů a to nejen společenských, ale i intimních. V dospělosti již nejde jen o koncentraci člověka na sebe, ale o přesun k budování stabilního partnerského vztahu, stejně tak, jako to žádá vývoj osobnosti intaktních. Pro zrakově postiženého má partnerský vztah ještě vyšší význam z hlediska sociální roviny, kdy má pocit kompenzace stigmatu daného zrakovým handicapem, přibližuje se intaktní populaci tím, že je schopen dosáhnout stejných rolí. (Vágnerová, 1995)

Rizikem je, pokud nedojde k uspokojení této potřeby a dochází, zejména u těžce postižených k izolaci a samotě, potřeba partnerství je tak často nahrazena jiným

akcentovaným uspokojením, například regresí na úroveň biologických potřeb, nebo přehnanou aktivitou v nějaké sociální skupině, zejména stejně postižených. (Vágnerová, 1995)

Hamadová, Květoňová, Nováková (2007, s. 65) uvádí odlišnosti v oblasti socializace u zrakově postiženého, které mu znesnadňují integraci do společnosti, jsou to například:

- *omezení či ztráta možnosti učení nápodobou*
- *neschopnost vnímat nonverbální komunikaci (může způsobit špatný výklad informace)*
- *potíže při sociálních situacích (vstup do místnosti, připojení k rozhovoru, hledání kamaráda v kolektivu, nakupování...)*
- *omezená schopnost orientace (omezení úplné samostatnosti)*

2 Zprostředkování výtvarného umění osobám se zrakovým postižením

Význam umění pro člověka

Samotná tvořivost je považována za přirozenou lidskou vlastnost, již Aristotelés tuto skutečnost chápal a zkoumal konkrétní smyslovou zkušenost. Také Platon považoval umění za jeden ze základů výchovy člověka. (Jebavá, 1997)

Již v pravěku člověk také tvořil, tudíž nějakým způsobem vnímal a produkoval umění, obraz a výtvarné vyjádření pro lidstvo něco znamenalo, na stěnách paleolitických jeskyň najdeme malby, které mají vyjadřovat něco kultovního, magického. (Jebavá, 1997) Výtvary, které dnes pokládáme za umění, byly součástí nějakého obřadu – rituálu a byly považovány za něco posvátného, za něco, co se vracelo k pradávným zdrojům života, lidské existence, ale i božskému bytí. (Slavík, 2001)

Umělecká tvorba také vždy sloužila jako určité vyrovnávání se s okolní realitou. Realita je to, co nás obklopuje, je to jak příroda, tak i mimoumělecké výtvary, které konzumujeme, tohle vše utváří a rozvíjí naši kulturu i osobnost. Patří sem právě i umění (Jebavá, 1997)

Podle Šickové – Fabrici (2016) právě tvorba nebo percepce uměleckého díla má integrující roli v oblasti mezilidských vztahů a při vytváření sociálních skupin, vysvětluje to tím, že určitá skupina má stejné hodnoty, které je ale často těžké vyjádřit slovy a proto jsou zde nezastupitelné symboly, které se v umění objevují, jako konkrétní artefakt a příklad takového symbolu uvádí sochu sv. Václava od Myslbeka.

Slavík (2001) vyzdvihuje tuto hodnotu umění tak, že není jen bezprostředně spotřebitelná, ale přirovnává ji k řeči, která má být přijímána určitým způsobem a v dané kultuře se má dostat určitého statutu.

V uměleckém díle se promítá pojetí člověka, jeho těla i duše v kontextu doby, ve které žil, podává nějaké poselství a poznání. (Jebavá, 1997)

Po dlouhá staletí až tisíciletí jsou zde díla a artefakty, které jsou považována za umělecká, a není o tom žádných pochybností, o něčem nám vypovídají, ovlivňují a utvářejí kulturu, tvůrčí principy a pojetí života i světa po celé generace. (Slavík, 2001)

Umění můžeme považovat za určitý druh neverbální komunikace, na rozdíl od verbálních projevů, které mohou vyznít prázdňe a neutkví v paměti, prostřednictvím umění vzniká něco hmatatelného, co člověk určitým způsobem vnímá, umění přináší způsob pro vyjádření toho, co je slovy nevyjádřitelné (Šicková – Fabrici, 2016)

Šicková – Fabrici (2016) upozorňuje na to, že umění přece vznikalo právě i v obdobích extrémních podmínek, jako za války, například v koncentračních táborech.

„Umění je takové poznání, které člověku v určitých svátečnějších chvílích jeho bytí dává bezprostředně zakoušet, že se lze dotýkat něčeho jinak neuchopitelného a nevyslovitelného, co každého z nás přesahuje, protože to nezbytně patří k všeobecné lidské existenci jako její stále inspirující, přitažlivé, věčně živé a citlivé jádro.“ (Slavík, 2001,s.25)

Proto umění patří k nenahraditelnému způsobu poznávání i vyjádření. Výtvarné umění by se dalo považovat za nejstarší oblast mentální hygieny. (Lhotová, Perout, 2018)

Sochor (2015) přirovnává vznik obrazu ke snu, obraz je podle něj produkt duševní dynamiky a výrazem napětí mezi vnitřními psychickými vrstvami tvůrce.

Lhotová a Perout (2018) mluví o každém vytvořeném artefaktu jako o vnitřním obraze autora, ve kterém se odráží jeho momentální vyladění i dlouhodobé osobnostní charakteristiky a osobní témata.

Umění člověku přináší setkávání s citlivostí, radostí, uvolněním a nepoznanými prožitky. Umění obohacuje duši v každodenním životě, podněcuje člověka k další kreativitě a formuje jeho osobnost. (Jebavá, 1997)

2.1 Význam umění pro osoby s postižením

I z výše uvedených názorů a důvodů, proč je umění pro člověka důležitou součástí života, by mělo být umění zprostředkováno každému bez rozdílu. U lidí s nějakým postižením je ale přístup k umění a ke kultuře omezen. Toto omezení se týká sochařství,

malířství, architektury, muzeí, divadel, kin, televize i turistiky. (Hradilková, Sýkorová, 1998)

Osoby s postižením jsou více izolovány od intenzivních návštěv kulturních událostí a mohou trpět tzv. kulturní deprivací (Sochor, 2015)

Sochor (2015) hovoří o důležitosti tzv. socializace umění, kterou lze v dnešní teorii výtvarného umění charakterizovat slovy „zprostředkování“ či „zpřístupňování“ umění. V souvislosti s tím zmiňuje organizaci INSEA⁵, která se zabývá edukací výtvarným uměním. Ústava této organizace definuje kategorii tvořivost v umění jako „*elementární potřebu, která je společná všem lidem*“ a umění jako „*jednu z nejvyšších forem vyjádření a komunikace.*“ Výchovu uměním zase definuje následovně „*je to přirozený prostředek učení na všech úrovních vývoje osobnosti člověka, tedy i osobnosti člověka s postižením (disabilitou), jejímž cílem je kultivace intelektuálního, emocionálního a sociálního vývoje osobnosti.*“ (INSEA, 2009 [online] In Sochor, 2015)

Edukací skrze výtvarné umění se zabýval také Jan Slavík, který tuto výchovu uměním nazval artefiletikou (Slavík, 2001)

Skrze umění může člověk s postižením najít sám sebe, formovat svou identitu a také se se svým postižením lépe vyrovnávat. Umění podpoří začlenění postiženého do společnosti, když bude moci jedinec s handicapem vnímat a poznávat umění stejně tak jako ostatní lidé, bude se moci považovat za rovnoprávného člena společnosti. Můžeme umění označit za povzbuzující stimul života, který podněcuje jedince k dalšímu poznání. (Jebavá, 1997)

Když bychom měli specifičtěji mluvit o významu umění pro osobu se zrakovým postižením, umění může hrát důležitou roli při rozvoji představivosti, fantazie, ale i při zdokonalování jeho kompenzačních smyslů. Smyslové vnímání jedince je při konzumaci umění důležité, ať už je to vizuální vnímání, nebo právě hmatové vnímání, které bude zrakově postižený při vnímání umění používat nejčastěji. (Jebavá, 1997)

---

⁵ International Society for education trough art = Mezinárodní společnost pro výchovu uměním

2.2 Arteterapie a člověk se zrakovým postižením

Caseová a Dalleyová (1990) definují arteterapii obecně jako jeden z psychoterapeutických postupů, který se opírá o výtvarné projevy klientů jako o hlavní léčebný prostředek, přičemž nejde o dokonalé, konečné dílo, ale hlavně o proces tvorby. Při tomto procesu člověka doprovází speciálně školená osoba – arteterapeut.

Šicková - Fabrici (2016) vymezuje arteterapii jako léčbu výtvarným uměním, což je správně řečeno zejména proto, že arteterapie není jen terapie tvůrčí činností, tzv. produktivní arteterapie, ale patří sem i arteterapie receptivní, což je vnímání uměleckého díla. Arteterapie receptivní umožňuje člověku „vcítění se“, znamená to, že své vlastní emoce promítá do uměleckého díla a může tak objevit „*duchovnost, životní sílu, smutek i naději.*“ K receptivní arteterapii patří také návštěva galerií a výstav. (Šicková – Fabrici, 2016,s.59)

Při produktivní, tvůrčí arteterapii se využívají výtvarné techniky jak v ploše, jako například malba, kresba či grafika, tak i v prostoru, čímž je myšleno hlavně modelování, které v případě zrakově postiženého hraje hlavní roli při arteterapeutických technikách. (Caseová, Dalleyová, 1990)

Ať už je výtvarná tvorba v arteterapii předmětem interpretace pro sebepoznávání nebo prostorem pro sebevyjádření, je rozšiřující možností porozumění sám sobě i okolnímu světu. (Lhotová, Perout, 2018)

Skrze výtvarné umění se člověk dostává do svého nitra a dokáže vyjádřit to, co slovy ne. Spontánně vytvořená výtvarná díla můžeme považovat za odraz psychických procesů v naší mysli. Spontánně vytvořené dílo se proto může stát také diagnostickým prostředkem, zejména u dětí. (Campbellová, 2000)

- **Arteterapie s nevidomými a slabozrakými**

Podle V.Lowenfelda (1964) můžeme handicap, se kterým nevidomému arteterapie pomáhá, třídit do dvou skupin, prvním je objektivní handicap, za něj považuje ztrátu zraku, a subjektivní, což je podle něj ztráta sebevědomí, sebehodnocení, nezávislosti a schopnost vyrovnat se s postižením. (In Šicková – Fabrici, 2016)

Perout (2005) upozorňuje na to, že člověk se zrakovým handicapem nemusí být pouze pasivním příjemcem toho, co vytvořili jiní. Prostřednictvím modelování může vyjádřit realitu, jak ji vidí on, může zhmotnit svou vlastní představu o okolním světě i o sobě samém, což ho vede k hlubokému poznání sebe sama.

V případě osob se zrakovým postižením mluvíme v arteterapii především o tvorbě, která je v trojrozměrném prostoru, tudíž především o modelování, více se budu výtvarné tvorbě nevidomých věnovat v kapitole 3.4.

Podle Šickové – Fabrici (2016, s.241) existují momenty, kterých se modelování z hlíny při arteterapii dotýká, jedná se o:

- *prolomení bariér úzkosti*
  - *ovlivnění neschopnosti komunikovat*
  - *odbourání agresivního a auto agresivního chování*
  - *rozvíjení trojdimenzionálního vnímání a představivosti dětí, přes výtvarné podobenství vytváření zázemí pro změnu postojů k sobě i druhým*
  - *hlína jako materiál, který nabízí kompenzaci poškozeného nebo chybějícího smyslu*
  - *možnost diagnostického využití artefaktů z hlíny*
- relaxačně – rehabilitační efekt při cvičení jemné motoriky*

2.3 Vývoj dětské kresby

Při využití arteterapie v praxi a při speciální výtvarné výchově musí arteterapeut, či speciální pedagog znát vývoj dětské kresby obecně a znát jeho jednotlivé znaky. Také by měl být obeznámen jednotlivými vývojovými stádii popsaná J.Piagetem. Ve výtvarném projevu se totiž zcela jistě promítá i psychický vývoj jedince, který se při arteterapeutickém vedení musí respektovat. Při práci s klientem či žákem se může objevit rozdíl ve skutečném a fyzickém věku a v celkové zralosti jedince.

Byla prokázána souvislost mezi vývojem myšlení a výtvarným projevem, stádia vývoje myšlenkových operací byla určitým vodítkem k popsání a rozčlenění ontogeneze

dětského výtvarného projevu. Proto zde nejprve popíšu vývojová stádia myšlení člověka, která s vývojem dětské kresby úzce souvisí. (Hazuková, Šamšula, 2005)

Etapy vývoje myšlenkových operací podle J.Piageta

J. Piaget (1966) ve svém výzkumu popisuje pět etap vývoje myšlení, které jsou důležité při porovnání s vývojovými etapami dětského výtvarného projevu. První etapou je senzomotorické období, kterým je označován zhruba první rok života dítěte. Začátek tohoto období je především období reflexů, například sací, uchopovací a další pudové reflexy. Tvoří se zde první návyky a schémata. Dítě vnímá především hmatem, rozvíjí se motorika. Mezi druhým až čtvrtým rokem se rozvíjí symbolické, předpojmové myšlení, dítě se učí řeč. Toto období se označuje také za egocentrické. Ve věku pět až sedm let se mluví o období předoperačních stadií, nebo jako o intuitivním, kdy se rozvíjí názorné myšlení. Zhruba od sedmého roku do jedenácti let probíhá stádium konkrétních operací. Piaget to popisuje tak, že dítě si tzv. grupováním dokáže třídit předměty, musí to být ale předměty, které si lze názorně představit, nebo s nimi manipulovat. Poslední stádium je stádium formálních operací, které začíná přibližně kolem dvanáctého roku a trvá až do adolescence. V tomto období již člověk dokáže myslet hypoteticko – deduktivně. Manipuluje s abstraktními pojmy jako je číslo či vzorec a dokáže s nimi operovat a to i s jejich výsledky.

Etapy vývoje dětského výtvarného projevu

Ontogeneze je procesem, který probíhá od dětství až po dospělost, i ve výtvarném projevu se v jednotlivých ontogenetických stádiích mění charakteristika výtvarného výrazu. Arteterapeut i výtvarný pedagog by měl být schopen rozpoznat souvislost mezi vývojovou charakteristikou a psychopatologií výtvarného projevu. Například přítomnost některých odkazů k ranějším stádiím ve výtvarné tvorbě může pomoci odhalit nějaký hlubší problém klienta či žáka. (Lhotáková, Perout, 2018)

1) Období čaranic (2 - 4 roky)

Kolem druhého roku je dítě zaujato stopou, kterou vytváří motorickou aktivitou – gestem, dítě například nahodile kreslí prstem do rozlité tekutiny na stole. První etapou je právě **bezobsažné (chaotické) čárání**, při němž dítě nepoužívá vizuální kontrolu,

spíše je to forma hry, kdy dítě čárá po papíře i mimo něj, úchop tužky je špatný, většinou celou dlaní. (Lhotová, Perout, 2018)

V období zhruba dva a půl roku dítě začíná vnímat souvislost mezi pohyby ruky a stopou vznikající na papíře, dítě začne napodobovat tvary jako například kruh. O tomto posunu mluvíme jako o **zvládnuté čáranici**. Kolem třetího roku také dítě zlepšuje úchop tužky a dokáže napodobit předkreslený tvar. Dítě také začíná vnímat souvislost mezi skutečnou věcí a tím, co je kresleno. (Lhotová, Perout, 2018)

Další fází je **pojmenovaná čáranice**, která nastupuje kolem 3,5 roku. Posunem je v této fázi, že dítě pojmenovává, co nakreslilo, mnohdy ale můžeme mluvit o tzv. dodatečné interpretaci, to znamená, že dítě něco kreslí se záměrem, ale v závěru to označí za jinou věc. Kresby se můžou zdát bezvýznamné, protože neodkazují k vizuální realitě. (Lhotová, Perout, 2018)

Barvy mají v období čáranic ještě podružnou úlohu, avšak pro lepší rozlišovací funkci znaku od papíru je pro dítě lepší, když má kontrastní barvu k pokladu. (Lhotová, Perout, 2018)

2) Předschematické období (3 - 6 let)

V tomto období dominuje emoční složka. Na kresbách je vidět symbolické myšlení a prvky antropomorfismu.⁶ První symbol, který dítě napodobí je lidská postava, kdy o ní můžeme zatím mluvit příznačně jako o „hlavonožci“. Většinou se skládá z kruhovitého tvaru a končetin. Ke konci tohoto období již odděluje trup a hlavu. Kolem pátého roku zvládá dítě jednoduché tvary jako stromy nebo dům, v šestém roce jsou již významy vyobrazeného jasné. (Lhotová, Perout, 2018)

Co se týče kompozice, ještě zde nehraje roli poměr velikostí, většinou je největší to, co má pro dítě emočně a prožitkově významnou roli. Chybí ještě také správné vyobrazení perspektivy, většinou jsou kresby vyobrazené kolem obvodu formátu, s tím, že dítě chápe samo sebe jako střed. (Lhotová, Perout, 2018)

---

⁶ Antropomorfismus = zvířatům a věcem jsou přisuzovány lidské vlastnosti (Perout, 2005)

3) Schematické období (6 - 9 let)

V tomto období se rozvíjí kreslířské zobrazování. Toto období doprovází schéma neboli symbol, dítě si ustálí tzv. grafické typy⁷, což může vést k úbytku spontaneity a originality v kresbě, dítě na nich ulpívá a dlouho je nemění. Dítě už ale vnímá svět kolem sebe a zachycuje jednotlivé věci, které spolu v kresbě kooperují. Typické je také rentgenové vidění, neboli transparence, kdy dítě zachycuje věci, které jsou uvnitř něčeho a které v realitě nevidíme, například nábytek v domě. (Hazuková, Šamšula, 2005)

Kompozičně se výkres většinou dělí na „čáru země“ a nad ním „čáru nebe“ v pásích nad sebou. Výtvarný projev projde určitou proměnou s nástupem do školní docházky, kdy se hra mění na výuku a dítě se musí více ohlížet na realitu a vizuální zkušenost. (Lhotová, Perout, 2018)

4) Kresebný realismus (8 – 12 let)

Období, kdy se dítě se začne snažit o vyjádření trojrozměrného prostoru, perspektivy, což se mu nedaří zcela správně, ale používá pro to překrývání předmětů. Dítě se řídí vizuální zkušeností a snaží se v kresbě zachytit mnoho detailů. Při snaze nakreslit postavu v pohybu vzniká podoba tzv. loutkového pohybu. Také se při vyobrazení postav objevuje rozdíl mezi vyobrazení dívky a chlapce, to je ovlivněno změnami v psychosexuální oblasti. (Lhotová, Perout, 2018)

Barvu používá podle vizuálních zkušeností, ale ještě chybí porozumění pro vyjádření světla a stínu. (Lhotová, Perout, 2018)

5) Pseudonaturalistické období (11 – 15 let)

Dítě jako pubescent si již uvědomuje některých nedostatků ve své kresbě a je přehnaně kritické, protože se mu nedaří nakreslit to, co chce. Proto je důležité správné vedení učitele při výtvarné výchově. (Perout, 2005) Pedagog by měl nabízet techniky, které jakoby ulehčí nebo obejdou menší instrumentální zdatnost dítěte.

---

⁷ Grafický typ = znak, který si dítě vytvořilo na základě představy pro konkrétní předmět, a který je dítě schopno opakovat, ulpívá na něm a ve výtvarném projevu jej nemění (Hazuková, Šamšula, 2005)

V tomto období se mění i zobrazování figury, v němž je reflektován zájem o vlastní fyzický vývoj některými přehnanými sexuálními charakteristikami v této kresbě. Dítě také ovládá perspektivu a různě s ní experimentuje. Již dokáže vnímat a vyjádřit světlo a stín, například na nařasené drapérii. Výtvarná tvorba také nabírá osobitých rysů a lze rozeznat vizuální nebo haptický typ. (Lhotová, Perout, 2018)

6) Adolescentní výtvarná tvorba – období rozhodování (14 – 17 let)

O tomto období se hovoří také jako o období rozhodování. To proto, že když se dítě ve výtvarném projevu nerozvíjí, zůstane jeho tvorba na úrovni předchozího období. Nastává krize výtvarného projevu, adolescent ztrácí zájem o výtvarný projev. V druhém případě se může dítě rozvíjet a nabývat dalších výtvarných zkušeností, vytvoří si svůj styl zobrazování a nabývá také technických dovedností v oblasti výtvarných stylů a technik. (Perout, 2005)

2.4 Výtvarné dílo a osoba se zrakovým postižením

Jebavá (1997) výstižně popisuje výsledek umělecké činnosti jako smyslově vnímatelný tvar, což je řečeno ve vztahu k zrakově postiženým velice pěkně, protože výsledek umění nemusí být jen něco, co se dá vnímat pouze vizuálně.

Výtvarná tvorba zrakově postižených

Zrakově postižené dítě může mít zájem o kresbu, ale většinou tento zájem postupně opadne, protože nic, co není plastické, nemá pro nevidomého takový význam, protože vnímá především hmatem. Nejprve dítě skrze kresbu uvolňuje určité napětí a může mít také radost z čárání po papíře a ze skřípání tužky či fixu. Tyto prvotní kresby však nemají hlubší význam, ani v nich nemůžeme hledat nějaké konkrétní tvary, výsledkem bude čmáranice. (Davido, 2008)

Perout (2005) však upozorňuje na mylnou představu, že z důvodu toho, že nevidomý nemůže vidět, používat barvu a malovat na dvojrozměrný papír, nemá potřebu se výtvarně vyjadřovat. Když bude mít nevidomý vhodné prostředky k výtvarnému vyjádření, může mít jeho tvorba své výtvarné kvality. Do takových prostředků řadí například reliéfní kresbu. Reliéfní kresbu popisuje jako techniku, při které nevidomý propisovací tužkou kreslí do měkkého papíru, který je podložen kartonem.

V souvislosti s reliéfní kresbou a grafickým vyjádřením osob se zrakovým postižením bychom určitě měli zmínit tyflografiku, jejímž předmětem je právě výtvarné vyjádření nevidomých, ale také grafické zobrazení trojrozměrných reliéfních obrázků v ploše pomocí čar a ploch, které slouží pro potřeby nevidomých. Nevidomý se díky tyflografickým postupům může graficky vyjádřit, důležité je při tom vedení kvalifikovaného učitele. (Jesenský, 1988)

Tyflografika velice dlouhou dobu stála mimo pozornost, nejvíce se touto oblastí zabýval v 90. letech 20. století Jan Jesenský, v současné době chybí rozsáhlejší studie, které by tuto oblast dále rozvíjeli. V dřívějších dobách byla tyflografika považována za disciplínu, která nevidomým informace pouze zprostředkovává, tím byla opomíjena právě její důležitá úloha a to rozvoj tvůrčích aktivit v oblasti výtvarného ztvárnění osob se zrakovým postižením. (Finková, Ludíková, Růžičková, 2007)

Další novou metodou výtvarného vyjádření nevidomých vyvinul akademický malíř Dino Čečo, při této speciální technice nevidomý kreslí nástrojem, například pletací jehlicí na plátno, které je ve spodní části nanese černou magmatickou barvou, ta se objevuje až po dotyku na plátno jako jemný reliéf. (Raková, 2017 [online])

Nevidomí však ze všeho nejvíce při výtvarném vyjádření preferují modelování, při kterém mohou pilovat svou hmatovou dovednost, relaxovat a umělecky se vyjádřit. Hovoříme o tzv. hmatovém modelování, při kterém nevidomí využívají pouze hmatu, modelují jen rukama, protože nemohou používat sochařské nástroje, aby nedošlo ke zranění. Při procesu hmatového modelování dochází ke kultivaci výtvarného projevu a také jde o poučení v estetické oblasti. Zároveň je v díle otisknutý autorův rukopis. Hmatové modelování se podstatně liší od keramického modelování, při kterém je kladen důraz spíše na řemeslnou činnost, kdežto u hmatového modelování můžeme mluvit přímo o výtvarné tvorbě, která v sobě nese uměleckou hodnotu. (Perout, 2005)

Vnímání výtvarného díla a člověk se zrakovým postižením

Předchozí kapitola se věnovala tvorbě zrakově postižených jako uměleckému dílu a nyní se zaměříme na osobu se zrakovým postižením jako na příjemce výtvarného díla.

Každý člověk bez rozdílu by měl mít svobodný přístup k umění, protože umění tříbí jeho postoje ke kráse a estetice a pomáhá mu odpovědět na základní otázky bytí: kdo

jsme, kam jdeme, odkud jsme přišli? Díky citlivému vnímání uměleckého díla může člověk lépe pochopit vlastní nitro i pocity jiných lidí. (Jebavá, 1997)

Proč je důležité zprostředkovávat umění i osobám nevidomým, kteří nemohou vnímat umělecké dílo vizuálně, jsem částečně vyjádřila v kapitole 3.1. Možnost vnímat umění má pro člověka se zrakovým postižením stejně důležitý význam jako pro člověka bez handicapu a navíc mu poskytuje pocit rovnoprávnosti a začlenění do většinové společnosti. Je to ale velmi složité z hlediska toho, že člověk nevidomý dokáže vnímat umění především hmatem a většinová společnost zrakem, proto je nevidomým přístup k umění a kultuře značně omezen a možnost svobodné volby je u nich ohraničená. (Hradilková, Sýkorová, 1998)

Absence informací z oblasti vnímání toho, co může běžně vnímat většinová společnost, může vést jedince se zrakovým postižením k pocitu méněcennosti, což má negativní dopad na proces socializace a resocializace. (Finková, Ludíková, Růžičková, 2007)

Hradilková a Sýkorová (1998, s. 8) uvádějí několik opatření, které je nutné zaujmout, aby se tyto bariéry postupně odstraňovaly:

- *pořádání hmatových výstav a výstav zaměřených na komplexní smyslové vnímání*
- *vydávání publikací v bodovém Braillově písmu, v reliéfní podobě a ve zvětšeném písmu za použití výrazného barevného kontrastu*
- *vydávání turistických průvodců k místům a událostem*
- *poskytování popisného komentáře ve zvukové podobě k divadelním a filmovým představením a k televizním pořadům*

Zrakově postiženým osobám můžeme umění zprostředkovávat zejména hmatem, slouží k tomu tzv. hmatové výstavy a expozice, kterým se podrobněji budu věnovat v praktické části mé práce.

2.5 Hapestetika

Pojem hapestetika není moc známým pojmem a je relativně nový. Hapestetika označuje součást estetiky, která se zabývá hmatovým vnímáním uměleckých děl,

příčemž je v popředí kromě informačního hmatového charakteru, hlavně estetický zážitek z díla. (Heřmanová, 2012 [online])

Tento pojem se objevil v souvislosti se vznikem sdružení Hapestetika, které se zrodilo v roce 1997 díky speciální pedagožce Terezii Hradilkové, která přišla s koncepcí a myšlenkou hmatových výstav pro zrakově postižené a uspořádala sérii těchto výstav, které dostali stejný název jako sdružení. (www.hapestetika.cz [online])

Byly v tomto cyklu realizovány archeologické výstavy, výstavy výtvarného umění i přírodovědné výstavy. Terezie Hradilková tak otevřela do té doby v České republice neprozkoumanou a zanedbanou oblast. (Hradilková, Sýkorová, 1998)

Haptika

V souvislosti s hapestetikou a hmatovými výstavami bych chtěla zmínit i pojem haptika. Pojem haptika představuje v nejjednodušší formě kontakt hmatem. Haptiku můžeme také považovat za druh neverbální komunikace, komunikace prostřednictvím hmatu. (www.univerzita-online.cz [online])

Jesenský (1998) uvádí pojem haptizace, který definuje jako postup, kterým vnímáme, představujeme si a poznáváme jevy, předměty a prostředí pomocí hmatu.

Finková, Ludíková, Růžičková (2007, s. 139) také uvádí pojem haptizace, označují tak „způsob, kdy se informace předává nonverbálně, převážně reliéfními grafickými prostředky, a je vnímána hmatem.“ Příčemž připouští i jistou míru užití verbálních prostředků, čímž jsou myšleny hlavně popisky, hesla, ale zdůrazňují, že hlavní těžiště je jednoznačně názornost.

„Haptizace akceptuje a vychází ze specifík poznávacího procesu osob se zrakovým postižením s využitelností hmatu, jakožto kompenzačního činitele, ale současně nepotlačuje možnost reedukace zraku, a to vhodně zvoleným formátem, barevností, apod.“ (Finková, Ludíková, Růžičková, 2007, s.140)

Cerha (1998) uvádí ještě další výklady haptizace a to například v oblasti informatiky, kde ji definuje jako „soubor postupů, které umožňují ztvárnění informací tak, aby byly

poznatelné pomocí hmatu.“ Pro oblast ergonomie a designu jí definuje následovně jako
„uzpůsobování jevů a předmětů prostředí hmatovému vnímání.“

3 Galerijní a muzejní programy pro osoby se zrakovým postižením

Z východisek, která byla popsána v předchozích kapitolách vyplývá, že je velmi důležité zaměřit se na zpřístupnění umění nejen osobám se zrakovým postižením, ale s jakýmkoli postižením, aby se mohli v co největší míře podílet na kulturním a uměleckém životě a mít tak stejná práva k svobodnému přístupu k umění jako většinová společnost. Rozvoj svobodného přístupu k umění i pro handicapované osoby prospěje nejen jim, ale i celé společnosti.

Jak už bylo popsáno v kapitole 2.4, člověku se zrakovým postižením nejlépe a nejbližší zprostředkujeme umělecké dílo prostřednictvím hmatového vnímání. Hmatové vnímání uměleckého díla se odlišuje od zrakového vnímání, tím, že hmatem vnímá člověk nejprve detaily a z těch si pak skládá výsledný obraz o díle, kdežto zrakem se nejprve zaměří na celek a až poté vnímá detaily.

William Kirby v knize *Dotýkejte se*, prosím uvádí, že jeho zkoumání soch hmatem, které zabralo delší čas, často umělcům připomínalo způsob, kterým sami dílo utvářeli, konstatuje tím, že může díky ohmatávání sochy rozpoznat umělcovy záměry a také se ponořit do svých představ. (Hradilková, Sýkorová, 1998)

Hmatem tedy člověk poznává dílo specifickým způsobem a proto i výstavy pro zrakově postižené by měli být tomuto poznávání umění specificky uzpůsobeny. Tato specifika budou shrnuta v kapitole 3.1.

3.1 Specifika hmatových expozic pro osoby se zrakovým postižením

Aby byly hmatové expozice pro zrakově postiženého člověka přínosem a splňovaly svůj účel, musí být připraveny specifickým způsobem a měly by mít určité standardy, které člověku se zrakovým postižením budou nejlépe vyhovovat.

Tyto typy a standardy, jaké by měla mít hmatová expozice pro člověka se zrakovým postižením, byly sepsány v jediné knize *Dotýkejte se, prosím!* od Terezie Hradilkové a Vladimíry Sýkorové, která vznikla přímo pro účely těchto výstav pod záštitou sdružení Hapestetika, které se zabývá právě hmatovým vnímáním estetické hodnoty. Tyto dámy

měli s pořádáním hmatových expozic pro zrakově postižené bohaté zkušenosti a nejen oni, ale i další tým odborníků, těmito zkušenostmi a odborným zkoumáním, došli k určitým kritériím, která určují, jak by se mělo s přípravou takových výstav zacházet.

Budu čerpat především z této knihy a zásad, ze kterých jsem čerpala i při hodnocení mnou navštívených výstav. Využila jsem také osnovu, kterou Vladimíra Sýkorová navrhla pro hodnocení těchto výstav přímo realizátory projektu, aby zjistila, jaké zásady by měly výstavy mít. Tato osnova zní následovně:

- **místo konání projektu a časové rozpětí**
- **autoři projektu**
- **idea projektu**
- **popis instalace a technického zabezpečení**
- **doprovodné aktivity (hudba, semináře, upomínkové předměty...)**
- **reakce návštěvníků**
- **katalog**
- **podmínky, které byly dodrženy vzhledem k tomu, že výstava byla hmatová a zpřístupněná nevidomým a slabozrakým návštěvníkům**

Dále zde specifikuji zásady, na které je podle knihy *Dotýkejte se, prosím!* důležité se zaměřit při realizaci hmatových expozic pro osoby se zrakovým postižením.

- **PŘÍPRAVA**

- jasná koncepce (téma, počet děl, cílová skupina, prostor, prostředky)
- finanční a organizační zabezpečení
- získání odborných spolupracovníků a poradců z oblasti zpřístupňování uměleckých děl a z oblasti služeb pro slabozraké a nevidomé
- zajistit výběr děl, žádosti o vyjmutí k dotýkání, pojištění
- propagace – širší veřejnosti i cílové skupině

- vybrání a proškolení průvodců
- zorganizování doprovodných akcí

- **NÁVŠTĚVNÍCI**

Při realizaci hmatové výstavy musíme myslet na to, že výstavu budou navštěvovat z většiny slabozrací, než zcela nevidomí, a proto musíme myslet i na kombinaci zrakového a hmatového vnímání, popřípadě mít připravené prostředky k zakrytí očí, aby se mohla osoba se zbytky zraku lépe na hmatové vnímání soustředit.

Měli bychom zajistit bezbariérový přístup pro osoby s omezenou schopností pohybu.

Na hmatové výstavě by měla být možnost umytí rukou.

- **PROSTOROVÉ ŘEŠENÍ**

Kromě estetického uspořádání instalace by měla instalace splňovat tři hlavní podmínky:

- **přehlednost** (neměnné uspořádání exponátů vyznačené vodícími liniemi, kontrastní pozadí)
- **bezpečnost** (zafixování děl i mobiliáře, bezbariérový a nekomplikovaný průchod expozicí zejména z hlediska osob se zrakovým postižením, a dostatečné osvětlení míst nebezpečných pro slabozraké)
- **samostatnost** (je hlavním předpokladem důstojného přijetí návštěvníka, většina sice vítá odborný výklad, je třeba respektovat individuální tempo, intimitu nerušeného zážitku, využití psaného či nahraného průvodce)

- **EXPONÁTY**

- **množství** – počet děl by neměl být vyšší než 30 kusů, závisí ale také na velikosti a charakteru děl a zda je výstava dlouhodobá, kam se může návštěvník opakovaně vracet, či krátkodobá, kdy bude chtít prohlédnout vše najednou

Hmatové vnímání zabere více času a je náročnější na soustředění a syntézu podnětů.

- **velikost** – neměla by přesáhnout možnosti dosahu rukou průměrně vysokého návštěvníka

- **materiál** – jako nejpříjemnější se ukázali klasické materiály (dřevo, kámen, sklo, bronz), odmítaným materiálem byla sádra i různé umělé materiály nebo příliš drsné materiály, které brání soustředit se na tvar a objem

V případě historických děl by se měla dát přednost kopii než sádrovému odlitku z důvodu zachování stejné vlastnosti předmětu jako je váha, materiál a kvalita povrchu.

Pro zachování některých materiálů je důležitá pravidelná péče a ochrana těchto materiálů.

Při prohlížení děl by si návštěvník měl odložit předměty, které by mohli poškodit povrch materiálu, jako například prstýnky a náramky.

• OSVĚTLENÍ

Nelze úplně přesně stanovit intenzitu světla, protože každému slabozrakému návštěvníkovi vyhovuje jiná, avšak je vhodné se vyhnout odleskům a přímého oslňujícího světla. Je třeba zvolit dostatečnou světelnou intenzitu. Viditelnost exponátů můžeme podpořit kontrastním pozadím (podložkou).

• INFORMAČNÍ SYSTÉM

- **pozvánka** – černotisk přepsat do bodového písma, šířit pozvánku masmédií pro cílovou skupinu

- **popisky** – obsah je vhodné co nejvíce zestručnit, protože základní poměr mezi černotiskem a bodovým písmem je 1:3

Umístit popisky je nejvhodnější vodorovně na vrchní stranu stolu či soklu.

Pokud je nutné je umístit svisle v prostoru od pasu dolů, je jejich čitelnost zajištěna nejlépe, když jsou otočeny „hlavou dolů“ lícovou stranou orientovanou od pozorovatele.

V prostoru od hrudi výše je nutné popisky umístit v čelním postavení svisle.

V rámci jedné expozice je vhodné zachovat umístění popisků všude stejné.

- **katalog** – žádné řešení se nezdá být universální, co bude vhodné pro nevidomé (černostisk převeden do bodového písma) nebude vhodné pro slabozraké

- **kniha návštěv** – nevidomý může své sdělení nadiktovat pisateli, nebo můžeme připravit stroj s papíry pro psaní bodovým písmem, například u dlouhodobých výstav

PRŮVODCE

Pes – je třeba zvážit, zda se v závislosti na charakter výstavy může pustit do expozice, pokud ne, měl by být vymezen prostor, kde může vodící pes na pána počkat

Bílá hůl – při přechodu do expozice je třeba zajistit možnost odložení

Osoby – vhodný je vyškolený a poučený průvodce, který může podat vysvětlení a pomoci s prostorovou orientací

Audio – audioprůvodce umožňuje individuální tempo prohlížení výstavy, je vhodný v případě, že nevidomý může expozici projít sám, má tedy volné ruce k hmatovému vnímání

Audioprůvodce je také vhodný pro nevidomé, kteří neovládají bodové písmo (např. starší osoby).

- **VSTUPNÉ**

-Přihlédnout se musí ke zvyklostem instituce, kde je výstava pořádána, většinou jsou ale stanoveny slevy pro držitele průkazu ZTP/P a jejich průvodce.

- **DOPROVODNÉ AKTIVITY**

Doprovodné aktivity mohou výstavu oživit, dokreslit dojem či pomoci lépe pochopit koncept výstavy, mohou to být například:

- **výtvarné dílny**
- **přednáška, seminář**
- **multisenzoriální vjemy (hudba, vůně, zvuky...)**
- **pro vidící návštěvníky možnost zakrytí očí**
- **upomínkové předměty, hmatky**
- **beseda s autory**
- **doprovodná vidoprojekce**
- **koncert**

3.2 Galerijní expozice

- **Stavy mysli/Za obrazem – obměny a intervence**

Místo konání projektu:

GASK – Galerie středočeského kraje

Barborská 51 – 53, Kutná Hora

Web: www.gask.cz

Cena: ZTP - 40 Kč, nesnížená – 80 Kč

Autoři projektu:

Kurátor - Richard Drury

Projekt vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury ČR, Státního fondu kultury ČR a Středočeského kraje.

Haptické přepisy děl vznikly v úzké spolupráci s lektorským centrem GASK v rámci projektu „GASK bez bariér“.

Idea:

Expozice *Stavy mysli/ Za obrazem* není pojatá klasickým způsobem, jako například podle časové či slohové posloupnosti, ale díla jsou řazena podle koncepce pestrého spektra citových a myšlenkových stavů člověka. Jsou zde protichůdné, či doplňující se „dvojice“, ke kterým se vystavená díla vztahují. Například *samota/ přátelství, touha/pokoj, odvaha/strach, rozum/podvědomí, něha/krutost* a další. *„Vzniká s tím polemický prostor mezi dvěma vyhraněnými polohami duševního světa. Jde tu o to, aby diváci porozuměli uměleckému prostoru jako něčemu, co promlouvá k nadčasově aktuálním rovinám lidské existence.“*

Umění zde nemá být historicky uzavřené, ale má představovat živé svědectví, které je schopno nás bezprostředně oslovovat.

Výstava je rozšířena o soubor haptických přepisů vystavených obrazů pro slabozraké a nevidomé návštěvníky. (Richard Drury)

Popis instalace:

Výstava je umístěna ve dvou patrech v několika jednotlivých propojených místnostech, kdy v každé místnosti jsou obrazy vztahující se k určité dvojici, například svědomí/ odevzdanost, soucit/ bezcitnost, samota/přátelství atd. V každé místnosti jsou tyto dvojice ještě na stěnách doplněny o citáty či aforismy různých výtvarníků, filozofů, spisovatelů a hudebníků, které dotvářejí atmosféru výstavy. Obrazy jsou na stěnách, v prostoru jsou umístěné sochy. Haptické přepisy děl jsou umístěné na panelech před obrazem, ke kterému se vztahují.

Technické zabezpečení:

Bezpečnost: Panely jsou zafixovány pevně k podlaze, avšak ostatní sochy, nehaptické nejsou zafixovány příliš pevně a nevidomý člověk by je mohl při pohybu po galerii omylem shodit, nebo se o ně zranit.

Průchodnost bez překážek: V prostoru se nacházejí sochy na panelech nepravidelně umístěné, do kterých by zrakově postižený mohl při procházení galerií narazit, zároveň zde není žádná vodící linie.

Bezbariérový přístup: Ano, výtah

Možnost vodícího psa: Ano

Možnost bílé holi: Ano, ale jsou zde sochy v prostoru a nejsou pevně zafixovány.

Invalidní vozík: Ano

Dostatečné osvětlení: Ve výstavních místnostech bylo spíše potměšlé světlo a zakrytá okna roletami.

Přehlednost: Chybí vodící linie, nejsou zde kontrastní prvky, popisky v Braillově písmu jsou umístěny na panelech pod haptickým přepisem díla.

Možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky: Není, avšak zde není ani vhodné či účelné, protože výstava je primárně pro vidící návštěvníky

Možnost umytí rukou: Ano, na chodbě je wc.

Samostatnost: Člověka nevidomého musí někdo vést, protože zde není vodící linie, ani kontrastní prvky a navíc jsou v prostoru sochy v cestě.

Nevidomý návštěvník může využít audioprůvodce nebo vyškolené průvodce z Lektorského centra GASK.

Množství děl: Haptických přepisů je 8.

Materiál: Haptické přepisy jsou z bílého plastu a jsou umístěny na bílém panelu.

Dosah rukou: – Výška: panely jsou docela nízké, průměrně vysokému člověku sahají pod pas nebo ke stehnům, člověk se musí mírně sehnout a ruce musí dát při čtení popisku Braillovým písmem hodně dolů na bok panelu.

Doprovodný program – multisenzoriální vjemy:

Série animačních programů pro zrakově postižené, které zajišťuje Lektorské centrum GASK:

Antonín Strážek: K. H. Mácha_CO SE STALO CESTOU ANEB OD KRAJINY K OBRAZU

Během programu se návštěvníci prostřednictvím prvků z dramatiky a muzikoterapie seznámí s obrazem Antonína Strážka. Ve formě klademe důraz na zapojení kompenzačních činitelů. Požitky a prožitky z cestování jsou hlavními motivy, které společně zprostředkováváme jeden druhému. Na závěr programu vytvoříme vlastní krajinu nám blízkou. Budeme si hrát, zpívat, tvořit a možná i .... cestovat.

CÍLOVÁ SKUPINA: Návštěvníci se zrakovým znevýhodněním (nevidomí, slabozrací, osoby se zbytky zraku). Není vhodné pro osoby s hluchoslepotou. / ***VĚK:*** věkově homogenní skupina (Děti od 4. třídy (vrozené znevýhodnění) / děti, které mají zautomatizované vyhmatávání v ploše (získané znevýhodnění). Dospělí se zautomatizovaným vyhmatáváním (vrozené i získané znevýhodnění). / ***POČET ÚČASTNÍKŮ VE SKUPINĚ:*** max. 8 – 10 osob

Květa Válová: Obraz (1969)_OKO, DO MINULOSTI OKNO

Oči jsou oknem do duše a odhalí i skrytá tajemství. A co se ukrývá v pohledech strážců normalizační doby? I to se dozvíme v animačním programu, který je zaměřený na zobrazení a vyjadřování emocí. City a nálady budeme nejen objevovat v díle Květy

Válové, ale také znázorňovat prostřednictvím výtvarných a dramatických etud, pomocí nichž si zkusíme přiblížit dramatické události let 1968 a 1969.

CÍLOVÁ SKUPINA: *Návštěvníci se zrakovým znevýhodněním (nevidomí, slabozrací, osoby se zbytky zraku), není vhodné pro osoby s hluchoslepotou) / **VĚK:** Věkově homogenní skupina. Děti od 4. třídy (vrozené znevýhodnění) / děti, které mají zautomatizované vyhmatávání v ploše (získané znevýhodnění). Dospělí se zautomatizovaným vyhmatáváním (vrozené i získané znevýhodnění). / **POČET ÚČASTNÍKŮ VE SKUPINĚ:** max. 8 – 10 osob*

Ivan Sobotka: Josef a Marie_PŮJDEM SPOLU DO BETLÉMA ANEB KDYBY NEBYLO LINIE, NEBYLO BY VÝRAZU

Co se stane, když zvedneme obočí, usmějeme se nebo vyplázneme jazyk? Zážitekový program vycházející z lineární tvorby Ivana Sobotky rozvíjí emocionální citění, vzájemný respekt a spolupráci. Návštěvníci si prostřednictvím praktických úkolů s důrazem na využití kompenzačních činitelů osvojí základní pravidla lineární tvorby a nové poznatky uplatní při vlastní tvůrčí činnosti.

CÍLOVÁ SKUPINA: *Návštěvníci se zrakovým znevýhodněním (nevidomí, slabozrací, osoby se zbytky zraku). Není vhodné pro osoby s hluchoslepotou. / **VĚK:** věkově homogenní skupina (Děti od 4. třídy (vrozené znevýhodnění) / děti, které mají zautomatizované vyhmatávání v ploše (získané znevýhodnění). Dospělí se zautomatizovaným vyhmatáváním (vrozené i získané znevýhodnění). / **POČET ÚČASTNÍKŮ VE SKUPINĚ:** max. 8 – 10 osob*

(www.gask.cz [online])

Obrázky k expozici Stavy mysli/Za obrazem – obměny a intervence:

Obrázek 1: Antonín Střížek – Karel Hynek Mácha, 1990 (olej, plátno)

Obrázek 2: Antonín Střížek – Karel Hynek Mácha, haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 3: Popisek k dílu v Braillově písmu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 4: Ivan Sobotka - bez názvu (Marie, Josef), 1983 (olej, plátno) – ukázka instalace s panely s haptickým přepisem děl (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 5: Ivan Sobotka - bez názvu (Marie) – haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 6: Květa Válová - *Obraz*, 1969 (olej, kombinovaná technika, plátno) (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 7: Květa Válová - *Obraz* – haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 8: Emil Filla – *Sedící akt*, 1934 – haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor)

- **Doteky baroka**

Místo konání projektu:

Národní galerie Praha – Schwarzenberský palác

Hradčanské náměstí 2, 118 00 Praha 1

Web: <https://www.ngprague.cz/specificke-potreby>

Cena: ZTP – 60 Kč, nesnížená – 130 Kč

Autoři projektu:

Kurátorka – Jana Klímová

Národní galerie Praha

Idea:

Výstava Doteky baroka vznikla především pro zrakově postižené, kterým má zpřístupnit barokní sochařství, je haptická. Tato výstava doplňuje stálou expozici Národní galerie s názvem Baroko v Čechách. Jedná se o soubor čtrnácti odlitků z doby baroka, přibližně ze 17. – 18. století, ale i odlitky samotné jsou historicky cenné, protože byly pořízeny ve 20. století pro významné výstavy, například pro legendární výstavu Pražské baroko v roce 1938. (www.novinky.cz [online])

Nachází se zde odlitky soch od autorů jako A. de Vriese, M. B. Brauna, nebo F. M. Brokofa. Jsou zde například kopie některých z hlav alegorických soch od Matyáše Bernarda Brauna z cyklu Ctností a Neřestí, jejichž originály se nachází ve východočeském Kuksu.

Popis instalace:

Výstava se nachází v suterénu, který je sám o sobě zajímavý. Čtrnáct soch, odlitků je umístěno v jedné místnosti a jsou uspořádány podél stěn místnosti na dřevěných pultech, kde jsou pevně ukotveny. Podél soch je vyznačena vodící linie pro snadnou

orientaci a u každé sochy můžeme nalézt popis v Braillově písmu i ve zvětšeném černotisku.

Technické zabezpečení:

Bezpečnost: Odlitky soch jsou pevně zakotveny a orientaci v prostoru umožňuje vodící linie.

Průchodnost bez překážek: V prostoru uprostřed místnosti se nenachází žádné překážky, expozice je umístěna podél stěn místnosti.

Bezbariérový přístup: Ano

Možnost vodícího psa: Ano

Možnost bílé holi: Ano

Invalidní vozík: Ano

Dostatečné osvětlení: Jelikož se jedná v podstatě o sklepení, není zde žádné denní světlo a je zde temno, i přesto jsou sochy podle mě dostatečně nasvíceny umělým světlem.

Přehlednost: Přehlednost je více než dobrá, sochy jsou umístěny jen podél stěn, v podstatě do takového půlkruhu, člověk může postupovat dále po pomyslné stezce a drží se vodící linie podél pultů, kde jsou umístěny exponáty.

Možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky: Ano

Možnost umytí rukou: Ano, na wc.

Samostatnost: Myslím, že díky vodící linii a jednoduchosti uspořádání soch se zde nevidomý může pohybovat sám, avšak závest ho do výstavní místnosti musí asistent, protože musí nejprve projít sklepením.

Je zde možnost průvodce.

Množství děl: 14

Materiál: Sádrové odlitky

Dosah rukou: Pro průměrně vysokého člověka jsou sochy přesně na dosah rukou a prohlížení je proto příjemné, také popisky v Braillově písmu jsou umístěny na dosah rukou na desce pultu.

Doprovodný program: Je zde možnost programů s modelováním v ateliéru, komentovaných prohlídek, a také výukových programů:

- **Povídání o sochách** – sochařství období baroka, volná socha, sousoší, reliéf
- **Matyáš Bernard Braun a jeho Alegorie z Kuksu** – o naší významné barokní památce
- **Sochy veselé a smutné** – portrétní a alegorické busty, výrazy a mimika tváře, gesta

Obrázek k expozici Doteky Baroka:

*Obrázek 9: Expozice Doteky baroka, Národní galerie Praha – Schwarzenberský palác
(Zdroj: Autor neuveden, <http://emuzeum.cz> [online]. [cit. 1.6.2019]. Dostupný na
WWW: <http://emuzeum.cz/projekty/projekty-v-ceske-republice/projekty-a-vystavy-pro-zrakove-znevuhodnene/doteky-baroka>)*

- **Hmatová expozice odlitků sochařských děl českého středověkého umění 13. – 15. století**

Místo konání projektu:

Národní galerie Praha – Klášter sv. Anežky České

U Milosrdných, 110 00 Staré Město, Praha

Web: <https://www.ngprague.cz/kontakt-klaster-sv-anezky-ceske>

Cena: Zdarma

Autoři projektu:

Koncepce a kurátor: Eva Zíková

Spolupracovníci: Helena Dáňová, Jiří Fajt, Štěpánka Chlumská, Sdružení Hapestetika – Terezie Hradilková, Vladimíra Sýkorová

Architektonické řešení: Eva Reitingerová

Autoři textů: Jita Handlová, Eva Zíková

Výstavní grafika: Pavel Bosák

Idea:

Výstava je primárně určena přímo pro osoby se zrakovým postižením, které nemohou vizuálně vnímat originální díla, odlitky a repliky jim mají přiblížit sochařskou tvorbu období středověku od románského po pozdně gotické umění.

Popis instalace:

Sochy jsou umístěny na dřevěných pultech v řadě za sebou, pod každou sochou je umístěn popis v Braillově písmu a zvětšeném černotisku. Na okraji pultu je umístěna vodící linie, kde je každý exponát vyznačen kulatým zářezem, který upozorňuje na objekt a popisek. Průchodnost podél pultu je bez jakýchkoli překážek.

Technické zabezpečení:

Bezpečnost: Prostor před exponáty je bez překážek a dokonale průchodný i prostorný. Podél exponátů vede vodící linie upozorňující na každý exponát s popisem kulatým zářezem. U každého exponátu se nachází popis v Braillově písmu i ve zvětšeném černotisku. Exponáty jsou bezpečně a kvalitně upevněny na podložce a nehrozí jejich poškození spadnutím.

Průchodnost bez překážek: Na trase podél vodící linie se nenachází žádné překážky.

Bezbariérový přístup: Ano

Možnost vodícího psa: Ano

Možnost bílé holi: Ano

Invalidní vozík: Ano, bezbariérový přístup.

Dostatečné osvětlení: Je zde díky velkým oknům dostatek denního světla a zrakově postižený by měl navštívit expozici v době, kdy je jeho intenzita nejvyšší.

Přehlednost: Přehlednost je zde dobrá díky vodící linii, dostatku světla, i čistotě prostoru. Také je výhodné, že jsou sochy umístěny rovnoměrně za sebou.

Možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky: ano

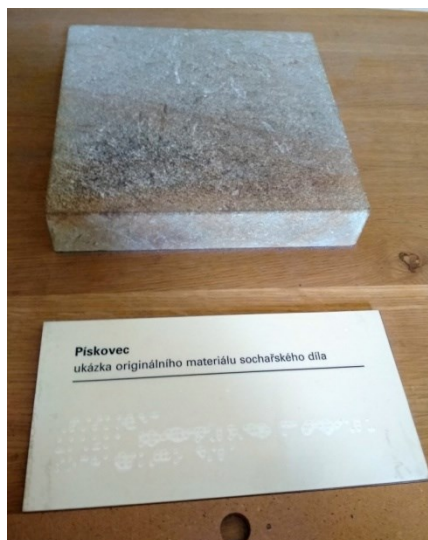
Možnost umytí rukou: Ano, na wc

Samostatnost: Co se týče pohybu podél vodící linie a ohmatávání exponátů, může to zrakově postižený provádět samostatně, díky bezbariérovému přístupu a cestě bez překážek může i samostatně k expozici dojít.

Je zde možnost audioprůvodce.

Množství děl: 12 + druhy materiálů

Materiál: Patinovaná sádra, pryskyřice, ukázka originálního materiálu: dřevo, opuka, pískovec

Obrázek 10: Ukázka originálního materiálu: Pískovec (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 11: Ukázka originálního materiálu: Ořechové dřevo (Zdroj: Foto autor)

Dosah rukou: Pulty s popisky a reliéfem sahají přibližně do pasu, příjemná výška pro dosah rukou.

Doprovodný program:

Odborná prohlídka se speciálně vyškoleným průvodcem, audioprůvodce.

Obrázky k Hmatové expozici odlitků sochařských děl českého středověkého umění 13. – 15. století:

Obrázek 12: Pohled na expozici: Hmatová expozice odlitků sochařských děl českého středověkého umění 13. – 15. století, Anežský klášter (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 13: Mistr Michelské Madony – Madona z Prostějova, 1350, sádrový odlitek (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 14: Ukázka vodící linie a desek s popisem v Braillově písmu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 15: Martin a Jiří z Kluže – Boj sv. Jiří s drakem, 1373, sádrový odlitek detailu z jezdeckého sousoší (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 16: Kristus Trpitel na oblacích, po 1475, sádrový odlitek (Zdroj: Foto autor)

- **Kolekce uměleckých děl Moravské galerie v Brně pro nevidomé a slabozraké**

Místo konání projektu:

Uměleckoprůmyslové muzeum

Moravská galerie v Brně, Husova 14

Web: <http://www.moravska-galerie.cz>

Cena: ZTP, ZTP/P - zdarma

Autoři projektu:

Kurátorka – Yvona Ferencová

Instalace: Petr Kolaja, Martin Ondruš, Jiří Šujan

Idea:

Expozice představuje nevidomému návštěvníkovi kolekci současného umění od několika autorů, například Jiřího Koláře, Adrieny Šimotové, Petra Nikla, Petra Babáka a dalších moderních a současných umělců. V kolekci se nyní nachází přes třicet děl, jedná se především o volné umění, autorské knihy, knih – objekty, grafiky, objekty i kresby. Všechny jsou originály, na které si běžný návštěvník sáhnout nesmí, hmatový kontakt je určen pouze pro nevidomé a slabozraké návštěvníky.

Popis instalace: Expozice je součástí stálé expozice užitého umění, pro běžné návštěvníky je umožněno prohlédnout si je pouze vizuálně pod skleněnými výlohami, pro zrakově postižené je pak připraveno odborné vedení, které umožní díla ohmatávat. Taková prohlídka musí být objednána dopředu.

Pod skly může běžný návštěvník vidět pouze část sbírky, která upozorňuje na kolekci uměleckých děl pro nevidomé, nevidomému je pak umožněno prohlédnout si sbírku kompletní.

Technické zabezpečení:

Bezpečnost: Exponáty jsou za skleněnými výlohami, bezpečnou manipulaci zajišťuje odborné vedení.

Průchodnost bez překážek: Celková expozice není primárně určena nevidomým, proto prostor není zcela uzpůsoben, při odborně vedené prohlídce, kolece pro nevidomé je ale bezpečnost zajištěna.

Bezbariérový přístup: Ano

Možnost vodícího psa: Ano

Možnost bílé holi: Ano

Invalidní vozík: Ano

Dostatečné osvětlení: Běžné denní

Přehlednost: -

Možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky: Ne

Možnost umytí rukou: Ano, na wc.

Samostatnost: Prohlídku není možné absolvovat samostatně, jen pod odborným vedením, jedná se o originály děl.

Množství děl: Cca 30 – 37 v celé kolekci

Materiál: Různý

Dosah rukou: S odborným vedením

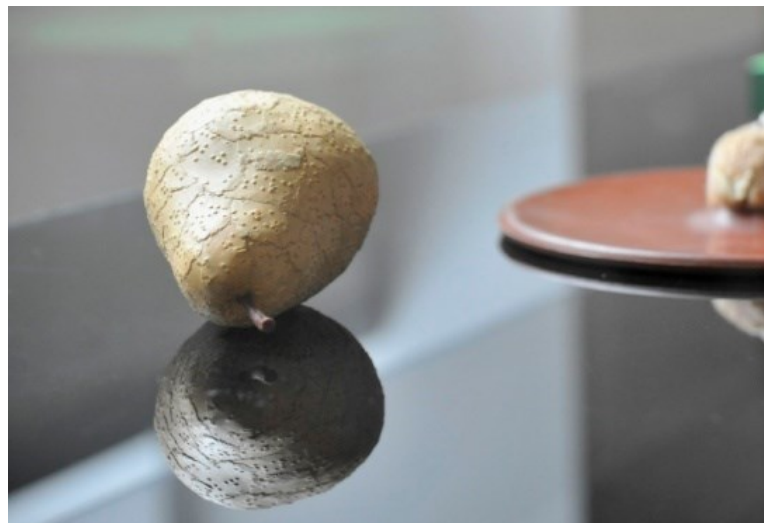
Doprovodný program:

Workshopy, individuální prezentace sbírky, výstavy, koncerty, přednášky, happeningy

Obrázky ke kolekci uměleckých děl Moravské galerie v Brně pro nevidomé a slabozraké:

Obrázek 17: Adriena Šimotová – Skoro plná, 1991, (ARCHIV MORAVSKÉ GALERIE V BRNĚ, Foto. <http://www.moravska-galerie.cz> [online]. [cit. 29.5.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.moravska-galerie.cz/media/623102/adriena-simotova-skoro-plna-1991-moravska-galerie-v-brne.jpg>)

Obrázek 18: Jiří Kolář: Hruška, 1966, (Zdroj: ARCHIV MORAVSKÉ GALERIE V BRNĚ, Foto. <http://www.moravska-galerie.cz> [online]. [cit. 29.5.2019]. Dostupný na <http://www.moravska-galerie.cz/media/623109/expozice-jiri-kolar-hruska-1966-moravska-galerie-v-brne.jpg>)

- **Muzeum Křišťálový dotek – Litoměřice**

Místo konání projektu:

Muzeum křišťálový dotek Litoměřice

Mírové náměstí 18/10

Litoměřice 412 01

Web: <http://www.hunatmuseum.cz>

Cena: Dospělý 50 Kč

Autoři projektu:

Jan Huňát

Idea:

Expozice nabízí návštěvníkům odlitky rukou slavných osobností z křišťálového skla, v druhé části expozice se nachází ještě umělecké designové plastiky, na kterých se podíleli právě slavné osobnosti, jejichž odlitky rukou jsou zde vystaveny. Výstava se dá prohlížet jak vizuálně, tak i hmatově. Mimo mnoho dalších, se zde nachází například odlitek ruky Václava Havla nebo Sira Nicholase Wintona.

Popis instalace:

Exponáty jsou umístěny na kruhových konstrukcích, které mohou být využity jako vodící linie. U exponátů se nachází popisky v Braillově písmu.

Technické zabezpečení:

Bezpečnost: Jedná se o skleněné exponáty, takže je vhodné kvůli bezpečnosti prohlídku absolvovat s průvodcem.

Průchodnost bez překážek: Mezi kruhovými expozicemi je průchod volný.

Bezbariérový přístup: Ne

Možnost vodícího psa: Ano

Možnost bílé holi: Ano

Dostatečné osvětlení: Ve výstavních místnostech je jasné denní světlo.

Přehlednost: Chybí vodící linie.

Možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky: Ne

Možnost umytí rukou: Ano, na wc.

Samostatnost: Prohlídka je vhodná spíše s asistencí.

Množství děl: celkově až 60

Materiál: Křišťálové sklo

Dosah rukou: Dobrý dosah, výška, ve které jsou exponáty umístěny, sahá průměrně vysokému člověku přibližně pod prsa.

Doprovodný program – multisenzoriální vjemy: výklad průvodce, videoprojekce

Obrázky k expozici Muzea Křišťálový dotek – Litoměřice:

Obrázek 19: : Expozice Křišťálový dotek Litoměřice (Zdroj: HÁJEK, Ondřej. <https://www.novinky.cz> [online]. [cit. 27.6.2019]. Dostupný na WWW: <https://www.novinky.cz/cestovani/tipy-na-vylety/438951-v-litomericich-maji-muzeum-s-otisky-dlani-slavnych-lidi.html>)

*Obrázek 20: Odlitek ruky Václava Havla (Zdroj: Autor
neuveden. <http://www.hunatmuseum.cz> [online]. [cit. 15.4.2019]. Dostupný na WWW:
<http://www.hunatmuseum.cz/vaclav-havel.php>)*

3.3 Muzejní expozice

- **Haptická prohlídka muzea pro nevidomé a slabozraké – ŠKODA MUZEUM**

Místo konání projektu:

ŠKODA MUZEUM

Tř. Václava Klementa 294

293 60 Mladá Boleslav

Web: <http://museum.skoda-auto.cz/>

Cena: ZTP,ZTP/P – zdarma + 1 doprovodná osoba zdarma,

Autoři projektu:

Škoda Auto a.s.

Idea:

Prohlídka má lidem se zrakovým postižením umožnit navštívit muzeum stejně jako běžná společnost. Skrze prohlídku má návštěvník poznat historický vývoj firmy Škoda auto, hapticky si může prohlédnout 10 vozů, které jsou milníky historie výroby firmy a také busty zakladatelů firmy. U každého auta má k dispozici popis v Braillově písmu a ve zvětšeném černotisku, také je u každého vozu k dispozici jeho reliéfní obraz. Dále jsou k ohmatání poskytnuty i zmenšené modely aut.

Popis instalace:

Autá jsou umístěna ve dvou řadách a kolem nich vede vodící linie, u které jsou pulty s popiskami v Braillově písmu a také reliéfní obrázek vozu.

Technické zabezpečení:

Jsou zde odpočívadla.

Bezpečnost: Díky vodící linii zrakově postižený ví, kudy má jít, aby nenarazil do nějakého z exponátů, ale i kdyby ano, velké auto by nemělo utrpět újmu, avšak u

starších modelů by se nehoda mohla stát, zrakově postižený je zde ale stejně většinou veden průvodcem, který mu umožňuje na auta s asistencí sahat.

Průchodnost bez překážek: Na trase podél vodící linie se nenachází žádné překážky

Bezbariérový přístup: ano

Možnost vodícího psa: ano

Možnost bílé holi: ano

Invalidní vozík: ano, i náhradní invalidní vozík k zapůjčení

Dostatečné osvětlení: Je zde díky proskleným stěnám dostatek denního světla a zrakově postiženým je ze strany muzea doporučeno navštívit expozici v době, kdy je jeho intenzita nejvyšší

Přehlednost: Přehlednost je zde dobrá díky vodící linii, dostatku světla, kontrastním prvkům i čistotě prostoru

Možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky: ne

Možnost umytí rukou: ano, na wc

Samostatnost: Co se týče pohybu podél vodící linie a ohmatávání reliéfů, může to zrakově postižený provádět samostatně, když se ale jedná o ohmatávání vozů, je to možné pouze s asistentem, což je pochopitelné

Je zde možnost speciálně vyškoleného průvodce.

Množství děl: 14 s popisky v Braillově písmu

Materiál: -

Dosah rukou: Pulty s popisky a reliéfem sahají přibližně do pasu

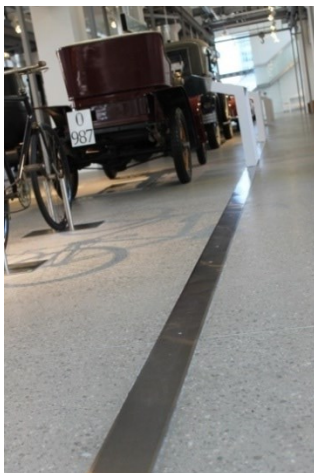
Doprovodný program:

Odborná prohlídka se speciálně vyškoleným průvodcem

K dispozici jsou ke stažení či u pokladny sešity ve zvětšeném černotisku a braillově písmu, které obsahují krátký text o zakladatelích automobilky a popis 10 vozů – milníků v historii výroby.

Multisenzoriální vjemy: při procházení expozice jsou slyšet zvuky aut z videa

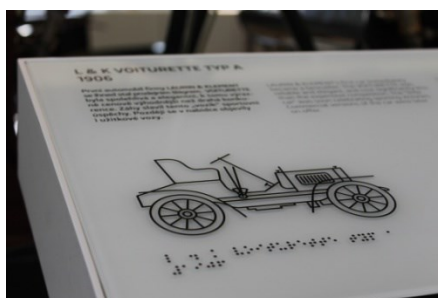
Obrázky k Haptické prohlídce muzea pro nevidomé a slabozraké – ŠKODA MUZEUM:

Obrázek 21: Ukázka vodící linie na zemi podél vystavených modelů (Zdroj: Foto autor)

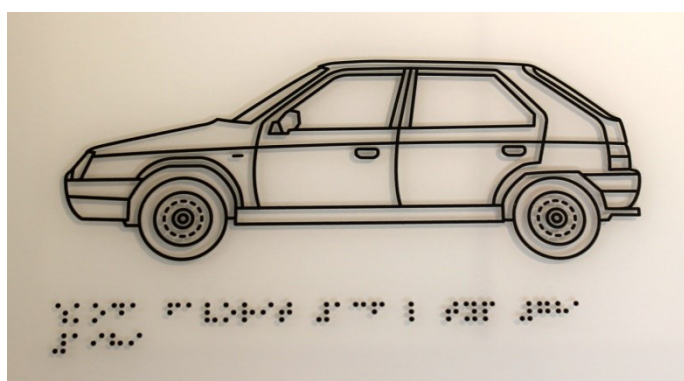
Obrázek 22: Ukázka reliéfního obrázku s popisem v Braillově písmu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 23: Ukázka informační tabule s popisem v Braillově písmu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 24: Informační tabule a vodící linie u exponátu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 25: Detail z informační tabule u exponátu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 26: Ukázka z expozice (Zdroj: Foto autor)

- **Proti proudu času – Pardubicko v pravěku a raném středověku -
Hmatová stezka – Hmatem do pravěku**

Místo konání projektu: Východočeské muzeum v Pardubicích

Autoři projektu (Hmatem do pravěku):

Bc. Dominika Schmidtová

Bc. Johana Tlustá

Mgr. David Richter

Bc. Jan Kutěj

Tvorba obrázků: Marika Halbrštátová, Veronika Valášková, Lucie Krátká

Tvorba komixů: Mirek Pleska

Spolupráce: Zubří s.r.o., Tyfloservis Pardubice: Mgr. et Mgr. Daniela Morávková,
Tyflocentrum Pardubice

Audio ozvučení: M. Škop, A.Postler

Web: <https://www.vcm.cz>

cena: ZTP/ZTP/P – zdarma, plná - 50 Kč, snížená - 25 Kč

Idea:

Výstava představuje pravěký a raně středověký vývoj na Pardubicku. Hmatová stezka má umožnit osobám se zrakovým postižením prohlédnout si výstavu stejně jako ostatní návštěvníci, proto je pro ně připraven katalog ve zvětšeném černotisku i v Braillově písmu, doplněný o reliéfní obrázky, s názvem „Hmatem do pravěku, který je provede celou expozicí. Všechny potřebné informace týkající se expozice má možnost vyslechnout v audio výkladu, k dispozici jsou také tablety s výkladem.

Zrakově postižený se může v myšlenkách vrátit zpět v čase, k dispozici má repliky nádob, nástrojů a spon, kterých je možné se dotknout, také si může z části vyzkoušet práci archeologa v pískovišti s kostmi a archeologickými nástroji.

Popis instalace:

Expozice je členěna na čtyři propojené místnosti, v každé se nachází část hmatové stezky pro zrakově postižené. Místnosti jsou většinou propojené schody, proto zde není bezbariérový přístup. Expozice pro zrakově postižené je umístěna na dřevěných pultech, hmatové artefakty jsou pevně přidělané k desce, ale tak, aby se dali pohodlně ohmatávat, některé nádoby stojí na pultu volně. U každého předmětu je popis a obrázky ve zvětšeném černotisku i v Braillově písmu. U každého pultu s artefakty jsou také umístěna sluchátka s mluvenými informacemi. V místnostech se také nachází nehmatová část expozice, například skleněné výkladní skříně.

Technické zabezpečení :

- **je zde možnost zakrytí očí pro vidící návštěvníky:** ne, ale i vidící má v tomto případě i tak prožitek a přínos z ohmatávání předmětů
- **bezbariérový přístup:** ne, k expozici vede mnoho schodů, i v expozici se nachází mezi místnostmi schody, výtah zde není
- možnost umytí rukou:** na wc
- **přehlednost – vodící linie, popisky v baraillově písmu:** vodící linie zde není, ale hmatové předměty jsou na pultech umístěny pravidelně a přehlednost je na nich dobrá, popisky v Braillově písmu jsou u každého hmatového předmětu
- **zabezpečení:**
  - **zafixování:** předměty na pultech jsou buď pevně přidělané k pultu, nebo stojí volně na pultu, například hliněné nádoby stojí volně, aby bylo možné je ohmatávat jako celek i ze spodní strany
  - **průchod bez překážek:** mezi místnostmi se nachází schody, například tři, což může představovat riziko, dále jsou v prostoru umístěny skleněné výkladní skříně, avšak v trase a v okolí hmatové stezky je vždy průchod volný

dostatečné osvětlení: osvětlení je zde umělé, celkem dostatečné, dá se i zvýšit jeho intenzita v případě potřeby

- **samostatnost – využití psaného průvodce:** ano, k dispozici je zrakově postiženému katalog v Braillově písmu a ve zvětšeném černostisku s reliéfními obrázky, u každé expozice je také audioprůvodce

- **množství děl:** cca 19 popisky

- **dosah rukou – výška:** přibližně do pasu, ohmatávání je pro průměrně vysokého člověka v příjemné výšce v dosahu rukou

- **materiál:** různý: hlína - keramika, kámen, dřevo, bronz, železo, textil

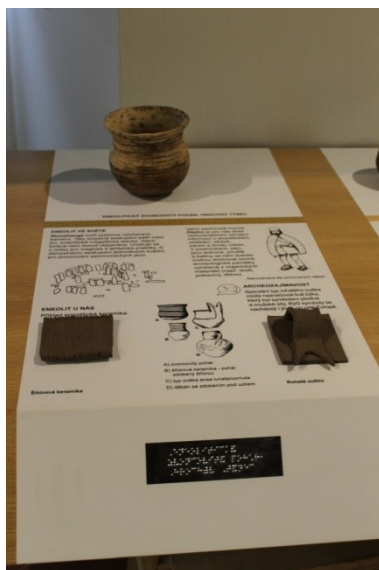
-**možnost – vodící pes, bílá hůl:** ano, pro vodícího psa je zde i miska na vodu

- **doprovodný program – např. multisenzoriální vjemy – hudba, vůně, zvuky:** v celé expozici je slyšet zvuky pravěké přírody, i zvuky pravěkých nástrojů

návštěvník si může vyzkoušet práci archeologa, hrabat se v písku a nástroji ohledávat kosti

muzeum pořádá doprovodné přednášky o archeologii

Obrázky k expozici Proti proudu času:

Obrázek 27: Ukázka z expozice – Eneolitický zvoncovitý pohár + popisek v Braillově písmu (Zdroj:Foto autor)

Obrázek 28: Reliéfní obrázek z katalogu k expozici (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 29: Ukázka z expozice – Model pravěké pece (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 30: Ukázka z expozice – Model dlouhého domu (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 31: Ukázka z expozice – květináč z doby halštatské (Zdroj: Foto autor)

Obrázek 32: Archeologické pískoviště pro návštěvníky (Zdroj: Foto autor)

- **Zámek Kačina – Hmatová prohlídka**

Místo konání:

Zámek Kačina

Svatý Mikuláš 51, 284 01 Kutná Hora

Web: <https://www.kacina.cz/zamek-kacina>

cena: ZP,ZTP,ZTP/P – zdarma, základní 100 – 150 Kč

Idea:

Umožnit zrakově postiženým prohlídku jednoho z nejvýznamnějších empírových zámků v ČR. Hmatová prohlídka umožňuje zrakově postiženým osahat si různý dobový nábytek a předměty. Také dává možnost ohmatat si repliky některých soch, jejichž originály se v zámku nachází a které si běžný návštěvník prohlíží jen vizuálně.

Popis instalace:

Zámek nabízí několik prohlídkových okruhů, okruh č. 2 je bezbariérový. Hmatová prohlídka je vedena vyškoleným průvodcem.

- Technické zabezpečení:

Celou hmatovou prohlídku vede vyškolený průvodce, který se stará o bezpečnost návštěvníka i o bezpečnou manipulaci s předměty.

- bezbariérový přístup: ne, pouze na prohlídkovém okruhu č.2

-možnost umytí rukou: na wc

- přehlednost – vodící linie, popisky v baraillově písmu: každý předmět z hmatové prohlídky je opatřen popisem v Braillově písmu

- průchod bez překážek: spíše ne, ale prohlídka je pouze s vyškoleným průvodcem

dostatečné osvětlení: běžné denní

- samostatnost: spíše není možná

- **množství děl:** cca 20 hmatových předmětů s popisky

- **materiál:** různý

-**možnost – vodící pes, bílá hůl:** ano

- **doporovodný program:** nyní je součástí jednoho prohlídkového okruhu i výstava Království včel, kde se nachází hmatová část, kde si lze osahat například lišejníky, pahlízy orchidejí vytvořené jako ubytovny pro mravence, klasy rýže nebo čerstvou bavlnu

- **Hrad Křivoklát – Haptická prohlídka**

Místo konání:

Hrad Křivoklát

Křivoklát 47, 270 23 Křivoklát

Web: <https://www.hrad-krivoklat.cz/cs>

cena: ZTP – 110 – 130 Kč, ZTP/P a průvodci ZTP/P - zdarma

Idea:

Umožnit prohlídku gotického hradu a seznámení s jeho historií osobám se zrakovým postižením prostřednictvím detailního seznámení s prostory hradu a s historií. K dispozici je i hmatový model hradu, mimo jeden velký i malý dřevěný model do dlaně, který má člověk k dispozici pro orientaci po celou dobu prohlídky.

Popis instalace: Pro tuto hmatovou prohlídku je určen prohlídkový okruh s možností osahat si různé historické předměty i jejich repliky.

- **Technické zabezpečení :**

Celou hmatovou prohlídku vede vyškolený průvodce, který se stará o bezpečnost návštěvníka i o bezpečnou manipulaci s předměty.

- **bezbariérový přístup:** ne

-možnost umytí rukou: na wc

- **přehlednost – vodící linie, popisky v baraillově písmu:** každý předmět z hmatové prohlídky je opatřen popisem v Braillově písmu

- **průchod bez překážek:** spíše ne, ale prohlídka je s průvodcem

dostatečné osvětlení: běžné denní

- **samostatnost:** spíše není možná

- **množství děl:** -

- **materiál:** různý

-**možnost – vodící pes, bílá hůl:** ano, o vodícího psa je po dobu prohlídky postaráno

Závěrečné hodnocení splněných kritérií a vlastní prožitky z výstav

V první řadě jsem zjistila, že hmatových výstav, které jsou určeny primárně pro zrakově postižené, není v České republice mnoho a není jednoduché je najít, jsou ale i takové výstavy, které nejsou určeny pouze pro zrakově postižené, ale dají se také využít, například Křišťálový dotek v Litoměřicích. Samozřejmě je ale pak znát, že výstava primárně není určena pro zrakově postižené a proto většinu z kritérií nesplňuje, což se dá akceptovat, i když by byla vhodná taková řešení, aby byly expozice uzpůsobeny všem bez rozdílu. Více negativně ale hodnotím výstavy, které byly přímo určeny zrakově postiženým a nesplňovaly většinu kritérií, byly vytvořeny nedomyšleně a pouze tzv. „na oko“ aby se vyčerpali dotace. Například expozice Stavý myslí v Kutné Hoře, expozice byla hmatová jen z menšiny a v prostoru byly často umístěny sochy, u kterých nebylo jasné, zda jsou hmatové či ne a také byly umístěny v cestě a slabě upevněny k podstavci, hrozilo tedy rozbití při pohybu mezi nimi. Také bych navrhla, aby bílý panel pod bílým reliéfem byl černý, nebo naopak, osobám se zbyty zraku by to usnadnilo orientaci a nalezení reliéfu. Takto panel velmi splýval s okolním prostředím. Celkově u všech výstav bych usnadnila zrakově postiženým prostorovou orientaci více kontrastními prvky, na které spíše nebylo myšleno. Další, co bych mírně zkritizovala u této expozice je umístění popisků svisle, vhodnější by bylo na horní desce panelu. Další

nedostatek byla absence vodící linie a nepravidelné umístění haptických přepisů. Zároveň, ale musím pochválit reliéfní zpracování obrazů od známých umělců, které zprostředkuje obraz zrakově postiženým. Pro mě to byl nevšední zážitek, v podstatě se obrazu dotknout.

Dalším výrazným mínusem bylo na galerijních expozicích pro zrakově postižené, že nebyl zachován originální materiál odlitků soch, většina byla ze sádry, i když bylo podle hodnotících kritérií zjištěno, že sádra se zrakově postiženým jeví jako materiál na omak spíše nepříjemný. Oceňuji alespoň úvodní ukázkou těchto originálních materiálů, u expozicí Doteky baroka a v Anežském klášteře, i když samotné exponáty byly ze sádry. Je pochopitelné, že originály se na ohmatání nabídnout nedají, ale materiál odlitků bych originálu přiblížila více, sádra má jinou teplotu, objem, tvrdost, než bronz, dřevo nebo kámen, zážitek s díla se pak velmi liší. Sádra se jeví pouze jako levné řešení, které ale není nijak příjemné.

Velmi pozitivně mě překvapily muzejní expozice pro zrakově postižené, například hmatová stezka v Muzeu Škoda Auto, kde se nacházelo pravidelné uspořádání exponátů, podél nichž vedla vodící linie, která byla i kontrastní k podlaze. U každého exponátu byla informační tabule, v příjemném úhlu sklopená, s popisy v Braillově písmu i ve zvětšeném černotisku a též byl k expozici v tomto provedení katalog. Ocenila bych i odborné vedení prohlídky a nevšední zážitek z ohmatávání starších modelů aut, které ostatní návštěvníci vnímají jen vizuálně. Oceňuji i spoustu reliéfních obrázků aut, které jsou při prohlídce k dispozici.

Dále pozitivně hodnotím muzejní expozici Proti proudu času v Pardubicích, kde byly exponáty umístěny pravidelně, což usnadňuje orientaci, u každého exponátu byl ve vhodném úhlu umístěn popis v Braillově písmu i zvětšeném černotisku, k dispozici byl i katalog s reliéfními obrázky. Tato expozice je opravdu bohatá na hmatový zážitek, nachází se zde spousta váz, dřevěných věcí, pravěkých nástrojů, ale například i archeologické pískoviště. Příjemná zde byla velká vstřícnost pro osoby se zrakovým postižením, například zde byla připravena miska pro vodícího psa. Jediné co bych vytkla je bariéra v přístupu k výstavě, je zde mnoho schodů a přímo v expozici se dva schody také nachází.

Ohledně popisků v Braillově písmu na expozicích bych podotkla, že zachováno bylo ve většině případů stejné umístění u všech exponátů, což splňuje jedno z důležitých kritérií, které usnadňují nevidomému orientaci. Také byly ve většině případů umístěny vodorovně na vrchní stranu soklu, což je pro zrakově postižené nejvíce vyhovující, výjimkou byla, jak už jsem psala výše, expozice Stavy myslí.

Do všech expozic byla možnost vzít vodícího psa, nebo pro něj bylo případně zajištěno místo, kde počká na pána.

Shledala jsem ale, že ve všech expozicích vlastně člověk se zrakovým postižením nemůže být zcela samostatný a musí mít průvodce, minimálně na cestu ke konkrétní výstavě, která je určena pro něj. Často ale chyběla vodící linie i v prostoru expozice. Navrhovala bych uzpůsobit prostředí tak, aby celkový prostor, kde se expozice nachází, byl přizpůsobený zrakově postiženým, aby zde byly kontrastní prvky, vodící linie, žádné zbytečné překážky v cestě, což by přispělo k samostatnosti osoby se zrakovým postižením, aby se mohla cítit jako plnohodnotný návštěvník.

Musím pochválit personál expozic, který byl velmi vstřícný a ve většině institucí, kde se výstava pro zrakově postižené nachází, byl k dispozici odborně vyškolený průvodce pro zrakově postiženého, i když se musí mnohdy dopředu objednat.

Lehce negativně bych zhodnotila bezbariérový přístup, který v některých případech chyběl.

Vlastní prožitek z výstav byl velice intenzivní, uvědomila jsem si, o co všechno vlivem bariér mohou lidé se zrakovým postižením přicházet, když je to umožněno vnímat jen vizuálně, což právě v galeriích a muzeích je z velké většiny. Baví mě umění a historie a nedokážu si představit, abych neměla možnost si prohlédnout, to, co mě zajímá. Nikdo z nás by neměl být o tuto možnost ochuzen, oblast zprostředkovávání umění a muzeí zrakově postiženým by se měla více rozvíjet a měla by být tato alternativní možnost umožněna v každé galerii a muzeu.

ZÁVĚR

Práce byla zaměřena na galerijní a muzejní expozice pro osoby se zrakovým postižením, cílem bylo zjistit, v jaké četnosti jsou uskutečňovány a v jaké kvalitě, bylo to hodnoceno dle specifických kritérií, které by měly tyto expozice splňovat vzhledem k tomu, že jsou haptické a určeny pro zrakově postižené. Při hodnocení jsem vycházela z kritérií, která byla popsána v knize *Dotýkejte se, prosím!* od autorek Terezie Hradilkové a Vladimíry Sýkorové, které se této problematice v České republice nejvíce věnovaly a otevřeli téma zprostředkování umění a muzejních expozic zrakově postiženým.

Při hodnocení expozic tedy byla využita analýza odborné literatury a metoda pozorování, čímž se rozumí má přímá účast na těchto expozicích.

První kapitola práce se zabývá osobami se zrakovým postižením, z hlediska významu zraku pro člověka, stupňů zrakového postižení, vývoje osobnosti a kompenzačních smyslů.

Druhá kapitola pak objasňuje význam zprostředkování umění osobám se zrakovým postižením a člověku s postižením obecně. Zabývá se možnostmi, jak umění osobám se zrakovým postižením zprostředkovávat, jak jim umožnit výtvarně se vyjádřit a proč je to pro jejich rozvoj důležité. Dále se kapitola zmiňuje o arteterapii se zrakově postiženými, například o hmatovém modelování.

V třetí kapitole jsou specifikována kritéria, která by měly expozice pro zrakově postižené splňovat a na co je vhodné se zaměřit při přípravě těchto výstav. Dále jsou zde reflektovány jednotlivé expozice pro zrakově postižené, jak galerijní, tak i muzejní. Záznamy o expozicích jsou doplněny z většiny autorskými fotografiemi. V závěru je pak shrnuto, jaká kritéria byla dodržena vzhledem k tomu, že expozice byly určeny pro zrakově postižené a k jakým závěrům a návrhům zlepšení jsem při mém průzkumu došla.

Závěrem bych chtěla říci, že mě nevšední zážitky v podobě vnímání umění a exponátů v muzeích hmatem velmi obohatily a myslím si, že tato oblast by se měla rozvíjet nejen pro zrakově postižené, ale že je velmi obohacující pro všechny konzumenty exponátů v galeriích a muzeích, dílo dostává úplně jiný rozměr, když si na

něj můžeme sáhnout a poznat ho právě tak, jak ho umělec tvořil. Na dílo se hmatem i více soustředíme a zaměřujeme se na detaily, zrakem sledujeme jen celek a to velmi povrchově a zběžně. Zprostředkování galerijních a muzejních exponátů hmatovému vnímání by se mělo více rozvíjet, tak aby tuto oblast mohl poznávat každý bez rozdílu. Umění a muzejní exponáty nám totiž přináší důležitá poselství z historie a umění nám dává možnost uchopit něco, co je jinak neuchopitelného, tato oblast je důležitá pro každého z nás a nemělo by být nikomu upíráno, když se dá najít řešení takové, aby nemusely být exponáty vnímány jen vizuálně.

ZDROJE

BENEŠ, Pavel a Martin VRUBEL. *Oftalmologie pro speciální pedagogy*. Brno: Paido, 2017. ISBN 978-80-7315-264-2.

BRANDL, M. Sociální nerovnost a boj proti ní, duševní zdraví a sociální inkluze a národnostní menšiny v EU. In *Kompetentní pracovník: manuál pro pracovníky pomáhajících profesí*. Praha: Naděje, 2006. [online] Dostupné na WWW: <<http://www.nadeje.cz/vz/sbornik.pdf>> [cit. 14.12.2006]. In SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.

CAMPBELL, Jean. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: [skupinové výtvarně-terapeutické činnosti pro děti a dospělé]*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8428-1.

CASE, Caroline a Tessa DALLEY. *Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-717-8065-0.

ČÁLEK, Oldřich, Josef CERHA a Zdeněk HOLUBÁŘ. *Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.

DOKOUPILOVÁ, Ivana, Adéla HANÁKOVÁ, Miloň POTMĚŠIL, Jana SOLDANOVÁ, Nikola ŠTĚPNIČKOVÁ a Eva URBANOVSKÁ. *Rodina a dítě se zdravotním postižením*. Brno: Paido, 2017. ISBN 978-80-7315-262-8.

DOKOUPILOVÁ, Ivana, Adéla HANÁKOVÁ, Monika KUNHARTOVÁ, Miloň POTMĚŠIL, Veronika RŮŽIČKOVÁ, Kateřina KROUPOVÁ, Eva URBANOVSKÁ a Vladimíra ZEDKOVÁ. *Speciálněpedagogická intervence u dětí v raném věku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4432-1.

FINKOVÁ, Dita a Jiří LANGER. *Determinanty inkluze osob se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4303-4.

FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika RŮŽIČKOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1857-5

FLENEROVÁ-WAGNEROVÁ, Helena. *Kapitoly z tyflogedie*. 2., (v SPN 1.) vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

HAMADOVÁ Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1.

HAZUKOVÁ, Helena a Pavel ŠAMŠULA. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-729-0237-7.

HRADILKOVÁ, Terezie a Vladimíra SÝKOROVÁ. *Dotýkejte se, prosím!: průvodce hmatovými projekty*. Praha: Sdružení Hapestetika, 1998. ISBN 802384783X, 9788023847833.

JEBAVÁ, Jana. *Úvod do arteterapie*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-718-4394-6.

JESENSKÝ, Ján. *Hmatové vnímání informací s pomocí tyflografiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Knihovna speciální pedagogiky.

JESENSKÝ, Ján. *Prolegomena systému tyflorehabilitace, metodiky tyflorehabilitačních výcviků a přípravy rehabilitačně-edukačních pracovníků tyflogopedického spektra*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. ISBN 978-80-86723-49-5.

KEBLOVÁ, Alena. *Kompenzační pomůcky pro zrakově postižené žáky ZŠ*. 2. upr. vyd. Praha: Septima, a1999. ISBN 80-721-6104-0.

KEBLOVÁ, Alena. *Hmat u zrakově postižených: [metodický materiál škol pro zrakově postižené]*. Praha: Septima, 1999b. ISBN 80-721-6085-0.

KEBLOVÁ, Alena. *Sluchové vnímání u zrakově postižených*. Praha: Septima, c1999. ISBN 80-7216-080-X

KEBLOVÁ, Alena. *Čich a chuť u zrakově postižených*. Praha: Septima, d1999. ISBN 80-7216-081-8.

KEBLOVÁ, Alena. *Zrakově postižené dítě*. Praha: Septima, 2001. ISBN 80-721-6191-1.

KIMPLOVÁ, Tereza a Marta KOLAŘÍKOVÁ. *Jak žít s těžkým zrakovým postižením?: souhrn (nejen) psychologické problematiky*. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-831-3.

KOCHOVÁ, Klára, Markéta SCHAEFEROVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Dítě s postižením zraku: rozvíjení základních dovedností od raného po školní věk*. 2. vyd. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0782-5.

KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, Lea. *Oftalmopedie*. 2. dopl. vyd. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-859-3184-2.

KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, Lea a Pavlína ŠUMNÍKOVÁ. *Speciálněpedagogická podpora osob se zrakovým postižením se zvláštním zřetelem na rozvoj čichového vnímání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-484-6.

KUCHYNKA, Pavel. *Oční lékařství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1163-8.

LOWENFELD, Viktor. *Creative and mental growth*. 4.ed. London: Macmillan, 1964. In ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1043-6.

LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1272-0.

MAJEROVÁ, Hana. *Vnímání osoby se zrakovým postižením v kontextu specifík představitosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5052-0.

MÜLLER, Oldřich. *Terapie ve speciální pedagogice: teorie a metodika*. 2., přeprac. vyd. Praha: Univerzita Palackého, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4172-7.

OPATŘILOVÁ, Dagmar, Zita NOVÁKOVÁ a Marie VÍTKOVÁ. *Intervence u dětí se zdravotním postižením v raném věku: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-80-7315-240-6.

PEROUT, Evžen. *Arteterapie se zrakově postiženými*. V Praze: Okamžik, 2005. ISBN 80-903-2479-7.

PIAGET, Jean. *Psychologie inteligence*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. Knižnice psychologické literatury.

RÖDEROVÁ, Petra. *Edukace osob se zrakovým postižením v osobnostním pojetí*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8091-1.

RÖDEROVÁ, Petra, Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ a Zita NOVÁKOVÁ. *Oftalmopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1.

SLAVÍK, Jan a Petr WAWROSZ. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefiletiky*. 2., ekonomické vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2001. ISBN 80-729-0066-8.

SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.

SOCHOR, Pavel. *Člověk s postižením a výtvarná tvorba: od zobrazování k autorství*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7925-0.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1043-6.

ŠUMNÍKOVÁ, Pavlína. *Možnosti prostorové orientace a samostatného pohybu osob se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2018. ISBN 978-80-7603-005-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Oftalmopsychologie dětského věku*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-718-4053-X. In RÖDEROVÁ, Petra. *Edukace osob se zrakovým postižením v osobnostním pojetí*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8091-1.

VALENTA, Milan. *Přehled speciální pedagogiky: rámcové kompendium oboru*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0602-6

VÍTKOVÁ, Marie. *Speciální pedagogika v raném a předškolním věku se zřetelem na rozvoj výtvarných aktivit: vývoj, výchova, diagnostika, terapie*. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

WALTHES, Renate. *Einführung in die Blinden- und Sehbehindertenpädagogik*. München: Ernst Reinhardt, 2003. ISBN 38-252-2399-X. In: RÖDEROVÁ, Petra. *Edukace osob se zrakovým postižením v osobnostním pojetí*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8091-1.

WIENER, Pavel a Renata RUCKÁ. *Terapie zrakového handicapu*. Praha: [Institut rehabilitace zrakově postižených UK FHS], 2006. ISBN 80-239-6774-6.

Odborné články:

CERHA, Josef. Mezi viděným a neviděným. *Výtvarná výchova: časopis pro výtvarnou a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1998, 38(2), 4-5. ISSN 1210-3691

Internetové zdroje:

MŠMT.2016. Akční plán inkluzivního vzdělávání 2016 – 2018. [online]. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z:

http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/apiv_2016_2018.pdf

INSEA, 2009 .Constitution and rules2009, [online].[cit. 2014-09-10]. Dostupné z:

<http://www.Insea.org/docs/2009InSEA%20Constitucion%20and%20Rules%202009.pdf>

. In SOCHOR, Pavel. *Člověk s postižením a výtvarná tvorba: od zobrazování k autorství*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7925-0.

RAKOVÁ, Dana. 2017. Výtvarná tvorba nevidomých a její prezentace veřejnosti. *Kultura, umění a výchova*, 5(2) [online].[cit. 2019-04-24]. ISSN 2336-1824.

Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=13&clanek=167.

Heřmanová, Eva. 2012. Hapestetika. [online]. [cit. 2019-05-01]. Dostupné z:

<http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Hapestetika>

Www.hapestetika.cz. [online]. [cit. 2019-04-03]. Dostupné

z: <http://www.hapestetika.cz/web/cs/titulni>

Www.univerzita-online.cz. [online]. [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: <http://www.univerzita-online.cz/mtg/zaklady-marketingu/haptika/>

Www.gask.cz [online]. [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: <http://www.gask.cz/cs/doprovodne-programy/gask-bez-barier-programy-pro-navstevniky-se-zrakovym-znevychodnenim>

Www.novinky.cz [online]. [cit. 2019-04-15]. Dostupné z:

<https://www.novinky.cz/kultura/182715-jemne-doteky-baroka.html>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Antonín Střížek – Karel Hynek Mácha, 1990 (olej, plátno)..... 57

Obrázek 2: Antonín Střížek – Karel Hynek Mácha, haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor) 57

Obrázek 3: Popisek k dílu v Braillově písmu (Zdroj: Foto autor)..... 57

Obrázek 4: Ivan Sobotka - bez názvu (Marie, Josef), 1983 (olej, plátno) – ukázka instalace s panely s haptickým přepisem děl (Zdroj: Foto autor) 58

Obrázek 5: Ivan Sobotka - bez názvu (Marie) – haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor) 58

Obrázek 6: Květa Válová - Obraz, 1969 (olej, kombinovaná technika, plátno) (Zdroj: Foto autor)..... 59

Obrázek 7: Květa Válová - Obraz – haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor) 59

Obrázek 8: Emil Filla – Sedící akt, 1934 – haptický přepis díla (Zdroj: Foto autor).... 59

Obrázek 9: Expozice Doteky baroka, Národní galerie Praha – Schwarzenberský palác (Zdroj: Autor neuveden, <http://emuzeum.cz> [online]. [cit. 1.6.2019]. Dostupný na

<i>WWW: http://emuzeum.cz/projekty/projekty-v-ceske-republice/projekty-a-vystavy-pro-zrakove-znevychodnene/doteky-baroka).....</i>	62
<i>Obrázek 10: Ukázka originálního materiálu: Pískovec (Zdroj: Foto autor) .....</i>	65
<i>Obrázek 11: Ukázka originálního materiálu: Ořechové dřevo (Zdroj: Foto autor) .....</i>	65
<i>Obrázek 12: Pohled na expozici: Hmatová expozice odlišností sochařských děl českého středověkého umění 13. – 15. století, Anežský klášter (Zdroj: Foto autor) .....</i>	66
<i>Obrázek 13: Mistr Michelské Madony – Madona z Prostějova, 1350, sádrový odlitek (Zdroj: Foto autor) .....</i>	66
<i>Obrázek 14: Ukázka vodící linie a desek s popisem v Braillově písmu (Zdroj: Foto autor) .....</i>	67
<i>Obrázek 15: Martin a Jiří z Kluže – Boj sv. Jiří s drakem, 1373, sádrový odlitek detailu z jezdeckého sousoší (Zdroj: Foto autor) .....</i>	67
<i>Obrázek 16: Kristus Trpítel na oblacích, po 1475, sádrový odlitek (Zdroj: Foto autor) .....</i>	67
<i>Obrázek 17: Adriena Šimotová – Skoro plná, 1991, (ARCHIV MORAVSKÉ GALERIE V BRNĚ, Foto. http://www.moravska-galerie.cz [online]. [cit. 29.5.2019]. Dostupný na WWW: http://www.moravska-galerie.cz/media/623102/adriena-simotova-skoro-plna-1991-moravska-galerie-v-brne.jpg).....</i>	70
<i>Obrázek 18: Jiří Kolář: Hruška, 1966, (Zdroj: ARCHIV MORAVSKÉ GALERIE V BRNĚ, Foto. http://www.moravska-galerie.cz [online]. [cit. 29.5.2019]. Dostupný na http://www.moravska-galerie.cz/media/623109/expozice-jiri-kolar-hruska-1966-moravska-galerie-v-brne.jpg .....</i>	70
<i>Obrázek 19: : Expozice Křišťálový dotek Litoměřice (Zdroj: HÁJEK, Ondřej. https://www.novinky.cz [online]. [cit. 27.6.2019]. Dostupný na WWW: https://www.novinky.cz/cestovani/tipy-na-vylety/438951-v-litomericich-maji-muzeum-s-otisky-dlani-slavnych-lidi.html) .....</i>	72

<i>Obrázek 20: Odlitek ruky Václava Havla (Zdroj: Autor neuveden. http://www.hunatmuseum.cz [online]. [cit. 15.4.2019]. Dostupný na WWW: http://www.hunatmuseum.cz/vaclav-havel.php)</i>	73
<i>Obrázek 21: Ukázka vodící linie na zemi podél vystavených modelů (Zdroj: Foto autor)</i>	76
<i>Obrázek 22: Ukázka reliéfního obrázku s popisem v Brailloově písmu (Zdroj: Foto autor)</i>	76
<i>Obrázek 23: Ukázka informační tabule s popisem v Brailloově písmu (Zdroj: Foto autor)</i>	76
<i>Obrázek 24: Informační tabule a vodící linie u exponátu (Zdroj: Foto autor)</i>	77
<i>Obrázek 25: Detail z informační tabule u exponátu (Zdroj: Foto autor)</i>	77
<i>Obrázek 26: Ukázka z expozice (Zdroj: Foto autor)</i>	77
<i>Obrázek 27: Ukázka z expozice – Eneolitický zvoncovitý pohár + popis v Brailloově písmu (Zdroj:Foto autor)</i>	81
<i>Obrázek 28: Reliéfní obrázek z katalogu k expozici (Zdroj: Foto autor)</i>	81
<i>Obrázek 29: Ukázka z expozice – Model pravěké pece (Zdroj: Foto autor)</i>	81
<i>Obrázek 30: Ukázka z expozice – Model dlouhého domu (Zdroj: Foto autor)</i>	82
<i>Obrázek 31: Ukázka z expozice – květináč z doby haltštatské (Zdroj: Foto autor)</i>	82
<i>Obrázek 32: Archeologické pískoviště pro návštěvníky (Zdroj: Foto autor)</i>	82